

Marguerite Yourcenar, traductora de Konstantinos Kavafis

Montserrat Gallart Sanfeliu

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**MARGUERITE YOURCENAR,
TRADUCTORA DE
KONSTANTINOS KAVAFIS**

**Universitat de Barcelona
Facultat de Filologia**

V.- D'escriptures. Presentació de l'obra de Kavafis.

Resulta pertinent assenyalar que l'obra de Kavafis va suscitar menys passió a Grècia que en d'altres països que la van conèixer i començar a traduir, i que bon nombre dels temes que va tractar al llarg de la seva vida de poeta ja li venien donats pel seu propi context: Kavafis era un grec allunyat de la seva pàtria en una ciutat cruïlla de cultures que iniciava la seva decadència, un hel·lè fora de les fronteres hel·lenes que se sentia autènticament grec. Utilitzant uns quants recursos poètics i alguns detalls insignificants però definitius, va recrear amb total versemblança l'atmosfera dels períodes gloriosos de l'hel·lenisme. Va tenir una comprensió existencial del temps històric i realitzà de manera perfecta la síntesi entre saviesa i hedonisme. Pel caràcter aïllat de la seva producció poètica en relació amb les característiques d'altres autors grecs coetanis seus i pels elements personalíssims de la llengua en què escriu, Kavafis constitueix un cas únic en el conjunt de la literatura neogrega. Es mantingué completament al marge de la polèmica que, al continent, tenia enfrontats els puristes o partidaris de la *καθαρεύουσα* amb els progressistes, defensors de la *δημοτική* o llengua parlada pel poble, conflicte al qual ja ens hem referit.¹ A Alexandria l'ambient cultural era ben diferent però molt ric i actiu. Inicialment, ell se serví de la *καθαρεύουσα*; després el seu llenguatge es tornà mixte, irregular, mesurat i molt precís, amb grafies particulars i un to força arcaïtzant, característica que identifica el seu estil.

Escau igualment esmentar que la formació europea que va rebre li va possibilitar una àmplia relació amb els corrents literaris que dominaven a Occident a finals del segle XIX i a principis del XX. Al començament, rebé les influències del romanticisme; més tard es va inclinar cap al parnassianisme -moviment al qual deu, precisament, la inclinació cap als poemes històrics i la fredor de la forma externa dels seus textos-, i va acabar vinculant-se relativament als corrents simbolistes de Poe i de Baudelaire, defensant i practicant l'art per l'art: "*L'art no és altra cosa que els detalls*" deia, conscient de la seva concepció del tot sintètica de la poesia. També llegí els poetes romàntics anglesos i Browning. Però es mantingué força al marge de les tendències poètiques que imperaven tant a Grècia com a Occident, en el sentit que les seves al·legories i el seus símbols, a diferència dels que presentaven els simbolistes i surrealistes del segle XIX avançat i dels que

---

¹ Vegueu p. 161.

presentava Seferis,² per posar exemples coneguts, són molt accessibles. Això significa que, mentre que amb els surrealistes cal descodificar prèviament tot el seu món i l'aspecte oníric gairebé omnipresent per entendre què diuen, en Kavafis fins i tot una persona senzilla, un pescador, un botiguer, poden entendre'l i seguir un poema com *Ítaca*, perquè la simbologia emprada pel poeta és molt més planera i transparent. Kavafis es considerava ell mateix alexandrí i hereu de Calímac.

Juntament amb la història, el seu únic objectiu i la seva única motivació era la Belleza. Però, lluny de la mera atracció exterior, va conferir a aquesta Belleza una dimensió filosòfica i humana, una profunditat teatral elogiada per molts dels seus estudiosos. Els tipus humans que més van desvetllar la seva atenció no són els de la Grècia clàssica, sinó aquells mig grecs i mig asiàtics del món hel·lenístic i bizantí, éssers generalment encisadors però febles. Precisament la Grècia bizantina era la Grècia ignorada, aquella que, als manuals d'història d'Occident, quedava oblidada al final dels capítols o a les notes a peu de pàgina. El daltabaix més gran de la història grega, el que va marcar, amb una mutació radical la història posterior de Grècia, es deu a les gestes d'Alexandre. Ell desplaçà cap a l'Orient el centre de gravetat de la cultura grega, i Bizanci va esdevenir la ciutat eterna, no pas Atenes; amb Bizanci, Grècia s'orientalitza i a partir d'aleshores la Grècia antiga i continental queda destinada a morir. També per a Kavafis és així. La seva figura i la seva obra contribueixen a un eixamplament de la geografia mediterrània.

V, 1. Textos

Els poemes objecte de la nostra anàlisi constitueixen una part de la producció literària total de Konstantinos Kavafis, el qual acostumava a situar els inicis de la seva carrera literària cap al 1891, refusant tot allò que havia escrit entre els 19 i els 22 anys, per bé que alguns dels versos o dels inicis de poemes d'aquest període li van servir per a l'elaboració de futurs textos.

---

² Poeta de la generació d'entre-guerres, posterior a Kavafis. Neix a Esmirna el 1900 i mor a Atenes el 1971, havent passat molts anys exiliat a Egipte i rebut el Nobel el 1963. Juntament amb Elitis, Gatsos, Vrettakos, Engonópoulos i d'altres notables escriptors, pertany a la Generació dels anys 30 (*Η γεννιά του τριάντα*). Entre els nombrosos poemes de Kavafis que va comentar, destacava com un dels punts culminants de la bellesa grega *Segons fórmula dels antics mags greco-sirians*. Així ho recull R. Liddell en la seva *Biografia* (2004) Barcelona, Paidós (p. 230). Els temes de la seva pròpia poesia són la natura, el paisatge de l'Egeu i de la terra. Intentà recuperar per a Grècia la bellesa del món clàssic i de la tradició oral enmig de la foscor i de la misèria causades per la Segona Guerra Mundial.

Home d'una personalitat ambigua i turmentada que acceptava amb certa resignació, lluitava en silenci amb el sentiment d'haver de realitzar alguna cosa i amb la dificultat per a passar al nivell de l'acció efectiva. El sentiment de buidor interior, Kavafis l'intenta sadollar, de manera merament individual, amb el recurs a l'estètica sensual. I la seva sensualitat s'expressa de manera cerebral, ja sigui mitjançant l'evocació d'experiències pròpies, o bé amarant d'erotisme determinats fragments dels seus poemes històrics, en els quals és recurrent la imatge de la bellesa en els joves.

Si se'l compara amb Kostís Palamàs o amb d'altres escriptors europeus de l'època, que escriuen poemes molt llargs, el conjunt de la poesia i de l'obra de Kavafis és molt breu i els seus poemes resulten generalment curts, per causa del rigor amb què sempre tractà la seva escriptura -corregida o completament refeta en diverses ocasions- i del seu mètode de treball exigent. Poques vegades algú s'ha ocupat amb tanta cura -en l'estil, en la forma, en la llengua- d'una obra tan exigua. A partir del moment en què considerava que un poema estava acabat, el feia llegir als seus germans i amics i tenia en compte les observacions que li feien per tal d'aconseguir la màxima precisió. I, en vida, únicament va permetre la difusió d'aquells poemes que ell jutjava del tot acabats.

En destacaríem l'adequació perfecta entre forma i contingut. Allò que crida poderosament l'atenció en la seva producció és la justa expressió de la complexitat dels sentiments humans, fruit de la capacitat d'introspecció psicològica d'ell mateix i dels personatges que creà. La llengua que emprà juga un paper molt significatiu pel que fa a sonoritats musicals, a escenografies i a metàfores en el temps en relació als temes que el poeta aborda en els seus textos. D'altra banda, Kavafis parla d'afers irrellevants, de vides mediocres, de personatges intranscendents. Mentre que Palamàs, Sikelianós i d'altres famosos poetes escrivien rius de paraules de difícil comprensió i lluitaven, a Atenes, per coses importants, com la llengua, l'educació o la identitat grega, Kavafis lluita amb ell mateix per l'exactitud, i la notable formació que té en història fa que dugui aquesta història al moment present.

Característica igualment singular de la seva escriptura són els fulls esparços que oferia als amics. Al principi, aquesta era la seva forma més freqüent d'editar. Aquesta pràctica plantejà no poques dificultats al moment de datar i organitzar sistemàticament el seu *corpus*. A mesura que anava perfeccionant els seus textos i

que s'anava sentint més segur, va publicar en revistes literàries d'Atenes o d'Alexandria (*Γράμματα, Νόημα, Νέα Ζοή*). La seva obra comprèn, especialment, poemes, però igualment alguns textos en prosa, una mica de correspondència i algunes traduccions. Pedro Bádenas de la Peña senyala:

*Kavafis fue excéntrico hasta para la publicación de su propia obra; de hecho, parece que no le preocupaba la fama literaria y, pese a que escribía bastante, era muy poco lo que conservaba y daba a la luz.*³

Sembla que la part d'obra que volia donar al públic la va anar configurant molt a poc a poc, i que havia dividit el conjunt en dos quaderns, un amb els poemes escrits entre el 1905 i el 1915, i l'altre amb els escrits entre 1915 i 1918. No es pot descartar que, potser si hagués viscut més anys, ell mateix hauria afegit a aquest grup d'altres poemes anteriors al 1905 i posteriors al 1918. Més endavant, el mateix poeta va confegir un altre bloc que comprenia poemes escrits entre el 1919 i el 1932 i un poema afegit: *Als encontorns d'Antiòquia*, del 1933. Aquest conjunt complet consta de 154 poemes, i l'ordre de distribució que segueixen normalment respon a la classificació feta per Savvídís -hereu de l'arxiu Sengòpoulos- des del 1963. En síntesi, és com segueix:

- *Ποιήματα Α* (1963). *Poemes I*, escrits entre 1897 i 1918. Atenes, Íkaros.
- *Ποιήματα Β* (1963) *Poemes II*, escrits entre 1919 i 1933. Atenes, Íkaros.
- Πεζά (1963). Atenes, Fexis.
- *Ανέκδοτα Ποιήματα*. (1968). *Poemes inèdits*. Atenes, Íkaros. (12)
- *Ατελή Ποιήματα* (1994) Edició de Renata Lavagnini. Atenes, Íkaros (35)
- *Αποκηρυγμένα Ποιήματα*. (1983). *Poemes proscrits o repudiats*. Atenes, Íkaros.
- Πεζά. *Ανέκδοτα Σημειώματα Ποιητικής και Ηθικής* (1983). *Notes inèdites en prosa sobre poètica i ètica*. Atenes, Ermís.
- *Ποιήματα* (1984). Escrits entre el 1897 i el 1933 (un sol volum). Atenes, Íkaros. La primera edició amb els versos numerats.
- *Κρυμμένα Ποιήματα*. (1993). *Poemes ocults*. Atenes, Íkaros.

---

³ BÁDENAS DE LA PEÑA, P. (2003) *C. P. Kavafis. Poesía completa*. Madrid, Alianza Editorial (p. 31).

— Edicions definitives del cànon kavafià a càrrec de Savvídis. (1991, 1992 i 1993).

— Πεζιά (1882-1931) Atenes, Íkaros 2005. A càrrec de M. Píeris.

Els dos primers conjunts constitueixen el material de la tesi doctoral de Savvídis, del 1966, *Οι Καβαφικές Εκδόσεις -Les Edicions Kavafianes-*, i que sempre més ha servit de referència.

En els conjunts publicats el 1983, el 1984 i el 1993, hi ha un gran nombre de poemes que Kavafis va rebutjar per no considerar-los dignes de formar part d'un *corpus*. La seva selecció havia estat rigorosa i fruit de la seva expressa voluntat. Els rebutjats presenten notes al marge, escrites a llapis, del tipus “*no per a publicació, però pot ser conservat com a autobiogràfic*”.

La resta de la producció kavafiana està formada, com hem dit, per traduccions diverses, de les quals cinc són de textos anglesos -lady Barnard, Keats, Shelley, Shakespeare, publicades entre 1886 i 1895. Altres cinc traduccions són inèdites: un poema francès no identificat, les *Correspondències* de Baudelaire, altres dos fragments de Dant i Tennesy, i els vint-i-set poemes que l'escriptor havia refusat editar -*Poemes ocults*, igualment escrits entre 1886 i 1898- i que Savvídis va decidir publicar el 1983, arran del 50è aniversari de la mort del poeta. Aquest editor també va publicar els *Μικρά Καβαφικά*, -*Un petit volum de Kavafis*-, que conté 6 poemes inèdits més i 3 poemes en prosa. Kavafis va escriure, igualment, assaigs i estudis: *Els marbres de Lord Elgin*, *Els poetes bizantins*, *La qüestió xipriota*, *la fi d'Odisseu*, *Una pàgina d'història troiana* i d'altres.

Renata Lavagnini va estudiar les influències de la lírica francesa en la formació poètica de Kavafis i el 1994 va publicar una edició crítica de 30 esborranys de poemes -escrits entre el 1918 i el 1932- que Kavafis no havia refusat però que preveia reelaborar i que havia qualificat d'*ατελή -no acabats: Ατελή Ποιήματα*.⁴ Al volum hi figura, igualment, el llistat de la totalitat dels poemes composts per Kavafis així com fotografies extretes de l'arxiu sobre alguns dels originals o sobre esbossos previs. És un excel·lent material recuperat, per bé que el projecte potser

---

⁴ LAVAGNINI, R. (1994) *Ατελή Ποιήματα 1918-1932*. Atenes, Íkaros. Lavagnini és professora de llengua i literatura neogregues a Palerm.

no hagués respectat del tot la voluntat del poeta pel que fa al material donat a conèixer.

El 1963 Papoutsakis reuní els *Articles i Notes diverses*⁵ -alguns dels quals ja havien aparegut en revistes i d'altres encara romanien inèdits- en un gran volum de 314 pàgines.

Per cloure el conjunt de la producció kavafiana conegut fins ara, hem d'esmentar les *43 Γράμματα στο Μάριο Βαϊανός, -43 cartes a Mario Vaianos-*, publicades el 1979 i un únic relat, igualment recuperat. L'aventura literària va constituir un dels pilars de l'existència de Kavafis.

V, 2. Components de l'univers kavafià.

No voldríem “classificar” els poemes de Kavafis; alguns estudiosos -entre els quals la mateixa M. Yourcenar- ho han fet (potser buscant una certa claredat expositiva), però ens sembla que cadascun dels poemes del seu corpus pot oferir diverses lectures i que els eixos al voltant dels quals el poeta va treballar són nombrosos i s'interrelacionen. Els components que li fornien la matèria primera eren, a més de la vida mateixa, el seu “jo”, els seus records⁶ i la història.

Kavafis va ser un poeta difícil, que va mirar de respondre als diversos interrogants que planteja qualsevol existència. Tot el que podem afirmar és que la seva poesia era iconoclasta pels temes que tractava i pel seu estil i que, de la mateixa manera que la seva vida explica la seva obra, aquesta contribueix sense cap dubte a explicar el seu itinerari vital. En aquest aspecte, el paral·lelisme que presenta amb Yourcenar no es pot obviar. Seferis va aconsellar llegir-ne els poemes en la seva totalitat -com un conjunt homogeni que presentava compartiments diferents però no aïllats- per copsar-ne més eficaçment la unitat.

Com a centres indiscutibles del seu interès, però, podem citar l'Ἔπος, l'Art i la Política en el sentit original grec, és a dir, la reflexió sobre l'home en societat i sobre el diàleg entre cultures diferents, que correspondria als anomenats “poemes

---

⁵ PAPOUTSAKIS, G. (1963) *Ανέκδοτα Πεζά Κείμενα*. Atenes, éd. Fexis.

⁶ Sens dubte Kavafis hauria valorat el llibre de GUITTON, JEAN (1974) *Écrire comme on se souvient*. París, Fayard, perquè els seus poemes són, abans que res, memoracions, moments concrets re-viscuts i evocats en la solitud a força d'imaginació, de reflexió i d'emoció.

històrics”.⁷ En els seus versos, Kavafis reflexiona sobre la poesia, sobre l’art, l’obra d’algun artista, el destí indefugible i la futilitat dels afers humans.

La producció literària de Kavafis s’estén, poc més o menys, del 1886 al 1933, moment de la seva mort. Una part de la seva lírica s’inspira en les *fonts històriques*; però sembla menysprear la història contemporània i més recent, de la qual es manté al marge⁸ de manera que, per totes aquestes raons, determinats crítics consideren un veritable error l’estudi de Stratis Tsirkas que mira de presentar un Kavafis veritablement “compromès” amb els problemes socio-polítics del seu temps.⁹ A partir de la seva pròpia concepció marxista de la història, aquest crític i treballador infatigable insisteix particularment en el vessant polític de Kavafis i forneix conclusions força mancades de base.¹⁰

Kavafis, ja ho hem dit, es considerava historiador-poeta. La història li dóna arguments més o menys exòtics per a la seva creació. El seu historicisme es proposa establir paral·lelismes entre dues èpoques i dos móns. El poeta sabia perfectament en quina font -des d’Homer fins al més modest historiador- trobar el material que li servia per a la seva obra. Hereu d’una tradició inexhaurible i variada, negligeix els grans historiadors -Heròdot, Tucídides- i es basa sobretot en els textos de Plutarc, Suetoni, Dió Cassi. Potser per causa d’aquesta tria, Palamàs el poeta més fecund de les lletres gregues, com ja hem assenyalat, menystenia el seu treball dient que, fet i fet, allò que Kavafis podria donar “és potser un reportatge... un reportatge dels segles”.

L’obra kavafiana se situa a la Grècia hel·lenística, decadent, que continua existint a Alexandria. De tots els racons d’aquesta ciutat, ell en traça esbossos realistes, precisos o prosaics i gairebé sense substància. I és en aquest decorat que situa l’amor i que posa el retrat dels éssers estimats ideals. Però la ciutat d’Alexandria és alhora la presó plena dels fantasmes de la passió contra els quals no hi ha altre remei que la poesia. Efectivament, amb el seu ambient de petits cafès sòrdids, de

---

⁷ AUDEN, W. H. (1961) Del Pròleg a *The Complete Poems of Cavafy*, en traducció de Rae Dalven, publicada per primera vegada el 1948: “*Cavafy has three principal concerns, love, art and politics in the original Greek sens*” (p. xvii).

⁸ Fa una mínima al·lusió al desastre d’Àsia Menor, del 1922, en el poema *Als que combateren per la Lliga Aquea* i en *Ha estat presa*.

⁹ TSIRKAS, S. (1971) *Ο Καβάφης και η εποχή του*. Atenes, Kedros.

¹⁰ Stratis Tsirkas és autor d’una trilogia, *Ciudades a la deriva*, que si, inicialment, hagués estat escrita en francès o en anglès, potser hauria tingut fins i tot més acceptació que el *Quartet d’Alexandria* de Durrell. En ella s’apropa als esdeveniments de la Segona Guerra Mundial al Mediterrani oriental, amb les conseqüències que se’n deriven.

botigues i de cataus, Alexandria esdevé una presó per a Kavafis el qual, convençut de la vàlua universal de la seva obra, pensava que una ciutat més important que la seva el podria satisfer i alhora donaria sentit a la seva rutinària existència. Però romangué lligat a la seva ciutat d'una manera gairebé tràgica i els seus desigs de fugir-ne quedaren simplement en desigs. Potser pel fet d'haver viscut sempre en llocs sense fronteres, a la seva poesia no hi trobem muntanyes; tots els decorats exteriors se situen a prop del mar o a ciutat.

Kavafis es dedicà a pouar en els segles més remots, dels quals extreu determinades dinasties, ambients i personatges mitològics o concrets semblants a il·luminacions, i és precisament aquest retorn al passat de la història del seu poble el que li permet l'evasió del present -feixuc i angoixant- i de la monotonia quotidiana que l'ofega. Al principi s'interessà pel període bizantí i el descriví tal com l'imaginava, però s'adonà que aquest marc no esqueia a molts dels seus personatges ni a l'enderrocament i desintegració que vivien tant la seva pàtria com les comunitats gregues de l'Anatòlia, de manera que, posteriorment, es decantà per l'època hel·lenística. Però, de fet, bizantinisme i hel·lenisme tensaven les cordes sentimentals del cor del poeta, que tan aviat s'alegrava de la grandesa d'aquell imperi com s'afligia de les hores amargues de la seva decadència. Per a ell les paraules "grec" i "grecitat" tenen una significació i un abast enormes -molt més enllà dels límits de la Grècia política que senyalen els mapes, recullen un sentit d'unitat cultural que transcendeix les fronteres polítiques i socials- i contenen tota la grandesa del seu poble. En el seu nacionalisme gairebé fanàtic, cap combat ni servei en favor de l'hel·lenisme no era inútil.

Tota Grècia, totes les Grècies, viuen en els seus poemes amb una naturalitat i una precisió esplèndides. Va presentar una nova grecitat i un món hel·lènic nou i grandios -nascut dels triomfs d'Alexandre-, el centre del qual era la ciutat d'Alexandria. La seva Alexandria és la terra promesa, el paradís perdut, la seu de l'hedonisme i de l'art, i els monarques orientals només tenen una idea al cap: hel·lenitzar-ho tot; escampar pertot arreu l'herència hel·lènica, adjectiu que és sinònim de humà / humanista, a diferència del que succeïa amb els monarques durs i perduts dels altres països, com humanista va ser el poeta, que procurava treure la necessària lliçó dels esdeveniments i de les experiències. Al *Timeu*, Plató valorava més els filòsofs que els poetes i sostenia que, davant d'aquells que miren cara a

cara la realitat, tot poeta és un creador de mites; Kavafis va materialitzar aquest judici platònic en el sentit que la major part de les seves produccions constitueixen petits mites -trets de la història o de la vida quotidiana- darrera els quals dissimulava el seu ego -fins i tot la realitat- amb notable destresa.

Els personatges, sovint ficticis, de vegades il·lustres, d'altres obscurs, amb les seves grandeses i les seves terribles misèries, són escollits amb tota cura pel poeta i presentats en uns contextos sempre ben delimitats. Kavafis va utilitzar la història per transmetre'ns el seu *credo* personal i la seva actitud davant els problemes de la vida; darrera de cada personatge escollit i dels mots que li adreça, sovint parla amb sí mateix, tot i que, pel fet que el personatge escollit sigui històric, la seva reflexió adquireix un valor universal. Conseqüentment, és una història al servei d'una filosofia existencial i d'una ètica, és una lliçó de comportament i un advertiment als pobres i miserables humans; i en aquest sentit hi hauria en ell un cert *didactisme*. Moltes vegades, els seus protagonistes són homes fracassats, fins i tot insignificants, éssers amb mancances, i aquest fet explicaria la vocació decadentista del poeta alexandri. La Història els ha jutjat amb duresa i ell, poeta-historiador, ve a rescatar-los i a salvar-los. D'altres, ens trobem amb un fet insignificant en la vida d'un personatge important, i d'aquest detall particular se'n desprèn una consideració general rica i profunda, una perspectiva nova.

A més de l'hel·lenisme, gairebé tots els poemes de Kavafis respiren *el pessimisme, un aspecte tràgic i un cert escepticisme* davant la vida, ja sigui en les descripcions dels déus -irònics o que menystenen els homes: *Δεήσης, Απιστία*- ja sigui en el record de la bellesa i del plaer dels quals el poeta ja fa temps que va gaudir i que ressuscita i torna a fer presents gràcies a la memòria, precisament per fugir del pessimisme: *Γκρίζα, Το διπλανό τραπέζι*. Cal insistir en la precoç desconfiança del poeta davant les prediccions d'un futur brillant per a la humanitat basada en la dolorosa experiència dels esdeveniments econòmics que van marcar la seva època. A l'interior dels poemes, l'exaltació de la bellesa, de la joventut i del plaer creen un contrast constant amb la resta dels elements que els emmarquen: habitacions sòrdides i obscures, joves pobres que cerquen amors prohibits, vells amoïnats i solitaris; la vellesa i la degradació física que l'acompanya duen associades la pèrdua de les possibilitats de gaudi de la carn: *Οι ψυχές των γέροντων*. Com si els seus protagonistes volguessin aprendre a viure enmig de la finitud. Poesia de la

pèrdua, del dol, del sofriment de l'ànima, de l'amor sempre condemnat a la desaparició. I tot això a través del temps que passa i de la distància que aquest temps posa entre l'ésser humà i la vida; a través de l'obra que la memòria és capaç de bastir, i que permet considerar la vida i la mort des de la saviesa. Perquè sempre estem confrontats al que veritablement importa, a la condició humana, a la cèl·lula secreta del coneixement d'un mateix. En aquest punt, és destacable la multiplicitat i la complexitat de les intencions, dels mitjans i dels personatges que Kavafis tria per arribar a l'entitat del "jo", i aquí rau, precisament, la universalitat, la força i la perennitat del seu llegat.

Pontani sosté que els versos de Kavafis "*són agosarats i difícils*" i que "*el poeta té plena consciència que la seva existència adquireix valor en el seu esforç de creació*".¹¹ D'altra banda, la imatge del poeta és perceptible en totes i cadascuna de les seves poesies. Kavafis era un ésser humà singular i complex. Duia una màscara sota la qual s'amagaven in comptables *segones intencions i misteris eròtics* -ο ουρανικός ερωτισμός- dels quals ben just si podem seguir les petjades a través de la seva obra. Hem de preguntar-nos per les seves ferides i pels seus aspectes vulnerables, pels seus drames i pel fràgil edifici de la seva vida eròtica. Se li han atribuït una homosexualitat i fins i tot un onanisme que haurien marcat tota la seva vida amb el segell de la destrucció, però mai no se li va conèixer un lligam eròtic o sentimental concret, mai no va ser objecte d'escàndol i, en qualsevol cas, els indicis relatius a la seva vida sexual, així com les seves preferències romanen com anècdotes de l'àmbit de la intimitat que, tanmateix, s'han arribat a llegir allí on no apareixien. Seferis ho va resumir perfectament: "*Al marge dels seus poemes, Kavafis no existeix*".¹² El valor filològic i literari de Kavafis l'hem de buscar en el seu art, en la unitat de la seva obra, no pas en la seva personalitat.

Sí que és cert que a partir dels seus poemes descobrim una singularitat eròtica commovedora, de vegades expressada amb versos evidents que canten els plaers fora de la norma, d'altres crítica per no fer mal als demés o per no atreure's la maldat o el comentari feridor dels qui l'envolten. La seva poesia oscil·la, doncs, entre la regió il·luminada de la consciència i la més obscura del remordiment. Potser també constitueix la continuïtat -magníficament arrelada- de la literatura

---

¹¹ PONTANI, F. (1961) *Costantino Kavafis, Poesie*. Milà, Mondadori. És el traductor italià de Kavafis més prestigiós.

¹² LIDDELL, Robert (2004) *Kavafis, una biografia*. Barcelona, Paidós (p. 17). (La traducció és nostra).

arcaica i clàssica que reneix al llarg dels segles per expressar la joia de la revolta i de l'oposició a les estructures que ens envolten.

Kavafis reconeixia que, de la mateixa manera que cada casa disposa d'un armari o d'una habitació on desbar els objectes vells o inútils, l'escriptor no ha d'exposar-ho tot a la vista del públic *-Πρωτόσε για την ποιότητα-*, la qual cosa confirmava la hipòtesi que hi havia molta més producció d'ell que la coneguda. En tot cas, el seu Έρωσ és de natura elevada, platònica, i necessita de la bellesa per acomplir-se, un altre punt de contacte que té amb M Yourcenar. Per això, mai no emprava la paraula *κορμί* -paraula usual, del registre *standard*, per referir-se al cos físic- sinó la forma *σώμα* -mot que també significa "cos", però de caire més abstracte i d'un registre més elevat; la part de persona que mor, que va a la tomba, *σήμα*, i que s'oposa a l'ànima o *ψυχή*. Què pròximes en la fonètica! Saregiannis va realitzar importants estudis sobre Kavafis i a la seva obra *El drama a la poesia de Kavafis* sosté que la lectura dels seus poemes li va causar "una de les més grans commocions de la meua vida".¹³

Vrisimitzakis proposa una lectura atenta i reflexiva de l'obra del poeta, al marge de qualsevol altra informació complementària i, al seu estudi, el presenta com un esperit molt avançat. Un altre aspecte de la personalitat kavafiana que ens sembla interessant retenir és el de la *mandra* gairebé patològica que, segons alguns crítics, el feia extremadament pusil·lànim i no apte per a l'acció. Parapetat en els seus hàbits quotidians i en el seu aïllament, solia refusar qualsevol nova coneixença. Sembla que aquesta mandra era encara més intensa que la seva sensibilitat filològica i que va ser precisament gràcies a ella que va poder descriure, amb tanta exactitud i precisió, els éssers indecisos i covards o els personatges exageradament tímids que tan sovint trobem a les seves poesies.

Abordem ara el *sentiment religiós* de Kavafis. Car a la seva obra la religió és tan present com l'erotisme. Kavafis va ser educat en l'ortodòxia de la família. No sabem si va continuar practicant durant l'adolescència però el poema *Τα μετέπειτα - El després, Les coses que han de venir-*, que escriví a 29 anys, demostra que creia en una nova vida fruit dels evangelis del Crist i recompensa d'un futur cristià a un

---

¹³ SAREGIANNIS (1973) *Σχόλια στον Καβάφη*. Atenes, Íkaros.

camí present fràgil i incert. Tanmateix, va evolucionar enmig de les seves passions i dels seus desigs amorosos: *-éssers i coses sense nom-* i es decantà sovint cap al cristianisme, que ell sentia com una protecció davant les seves accions “anòmales”. D’altres vegades, convençut de la seva incapacitat per a lluitar contra els perills i ple de remordiments, es refugià en l’estoïcisme, segons el qual és en aquesta vida que ho hem de resoldre tot. Durant els anys de gaudi amorós, Kavafis abandonà tot sentiment de transcendència religiosa i no veia altra via que la del coneixement per depassar el buit existencial. A la religió li presenta *il gran rifiuto*. Però, de manera conscient o no, la religió hi era:¹⁴ proposa personatges híbrids que viuen a la frontera entre la barbàrie i la civilització, entre el cristianisme i el paganisme. La lluita entre el que és pagà i el que és cristià és present a tota la seva obra, bé amb la presència dels déus deslleials i cruels que posseeixen totes les llums -però per als quals no hi ha sortida-, bé en aquell sentiment estètic meravellós d’entrar en una església ortodoxa: *Πολυέλαιος*, en la pregària d’una mare mancada d’esperança: *Δεήσης*, o en l’existència de Simeó l’Estilita, davant el qual Kavafis mai no va poder romandre indiferent. La por de la mort només pot ser superada si se la considera bella, blanca, purificadora. No hi ha altra solució per a la salvació que la de l’estètica i de l’art. A la seva manera, Kavafis va ser un pietós cristià ortodox que no faltava mai a la processó de Divendres Sant. El seu profund sentiment religiós quedà palès quan, a punt de rebre la Comunió un parell de dies abans de morir, la senyora Sengòpoulos li descordà el pijama i quedà al descobert una creu d’or penjada d’una cadena daurada, regal del padrí o de la padrina el dia del seu bateig.

V, 3. Característiques de la llengua i de l’escriptura kavafianes

Des del punt de vista formal, podem parlar d’una *singularitat* semblant tant en l’ús de la llengua com en els continguts.¹⁵ Kavafis contesta la llengua dels puristes normativa en la seva època. Defensa i mira de preservar la llengua oral, que barreja

---

¹⁴ DIANA HAAS (1987) *Le problème religieux dans l'oeuvre de Kavafis. Les années de formation* París, publications de La Sorbonne. L’autora es planteja, precisament, la pregunta de com Kavafis podia compaginar la seva fe, la seva vida i la seva obra.

¹⁵ Per a una millor comprensió de l’època de Kavafis, podem recomanar l’obra de Spirou Tzouveli (1998): *Ταξίδι στην ιστορία με τον Καβάφη*, Atenes; la de Stratis Tsirkas (1973): *Καβάφης και η εποχή του*, Atenes, Kedros i la de Savvídís, (1948): *Βασικά θέματα της ποίησης του Καβάφη*, Atenes, Takhydromos.

amb extraordinària precisió poètica, amb tots aquells elements vius i mil·lenaris de la llengua grega, que posseeix múltiples nivells d'expressió i que es veu enriquida pels contactes amb d'altres elements civilitzadors. Mitjançant una estranya solució, en ell els arcaïsmes més inusuals (antics, bizantins, literaris) es mesclen amb els elements més populars, idiomàtics o familiars, amb determinats neologismes. Kavafis no és, doncs, ni purista ni demoticista, però és coneguda la seva inclinació per la cançó tradicional i popular, els *μοιρολόγια*, i el seu coneixement en aquest àmbit.¹⁶ Sabem que, fins al 1898, va emprar sobretot la variant *καθαρεύουσα* del grec, i que per això després va rebutjar molts d'aquells poemes; amb el temps, però, va anar adoptant la variant *δημοτική* i va reelaborar molts dels poemes precedents, que finalment acceptà. Aquesta barreja d'elements que empra en el grec la podríem atribuir d'una banda al fet que hagués estat anglòfon fins a l'adolescència i de l'altra potser a la seva voluntat de fer correspondre l'expressió amb el contingut -històric, religiós o eròtic- de les seves poesies, voluntat que li feia adoptar una llengua i unes construccions en acord amb els personatges que parlaven; fins i tot pesava en ell el fet de viure allunyat dels centres intel·lectuals d'Atenes, de manera que la seva vida cultural només se sentia revitalitzada per l'arribada ocasional a Alexandria d'algun poeta il·lustre procedent de la metròpolis. La seva era la llengua d'Alexandria, ni *καθαρεύουσα* ni *δημοτική*, potser no ben grega però amb la densitat que atorguen els tipus antics i la comunitat. Desconeixem quin era el parlar concret en els mitjans intel·lectuals de Constantinopla i d'Alexandria a l'època de Kavafis. Ell té molts poemes arcaïtzants, però cap al final de la seva carrera, com dèiem suara, s'endinsa més en el parlar popular i dóna nou valor a mots del registre més familiar, en una pràctica d'escriptura ben diferent de la d'Àngelos Sikelianós.¹⁷ La seva escriptura servà sempre un regust d'antigor i d'erudició, amb flexions i grafies tradicionals molt pròximes del grec antic.

---

¹⁶ El *μοιρολόι* és un cant tradicional de lament per persones mortes, per catàstrofes naturals o -i són els casos més coneguts- per la Guerra de la Independència, per la Caiguda de Constantinopla i per la Guerra Civil. L'etimologia de la paraula es relaciona amb la *Μοίρα* -el Destí. La gent es lamenta i canta *μοιρολόγια* també per algú que hagi mort jove. Odyseas Elytis n'adaptà uns quants i composà en aquesta mena de gènere el seu magnífic *Άξιον εστί*.

¹⁷ Aquest era un poeta purista que emprava un nivell de llengua molt més elaborat i polític dins la *δημοτική*. Juntament amb la seva dona nord-americana, Eva Palmer, va endegar una renovació de la societat grega, inspirada de la clàssica, a través d'uns festivals de teatre que organitzaren a Delfos entre 1927 i 1931.

El seu estil, més dramàtic que líric, és perfectament capaç d'explicar en detall les més variades sensacions, de contenir-les com en urnes de vidre de les quals se'n desprengués -com si fossin pedres precioses- una magnífica lluminositat. Sense ser del tot hermètic, tampoc no resulta senzill. I, com que vol transmetre una impressió emocional -i no pas un raonament- sobre un moment concret de la vida o de la història, empra el vers. Se serveix de formes mètriques noves al marge de la tradició i d'aquelles que estaven de moda a la seva època, i utilitza sovint l'encavalcament, que sembla interrompre el curs normal de les idees i de les frases. La mena d'estrofes en què agrupa els seus versos -per parells, per tercets o per quartets, fins i tot amb major llargada i sovint desiguals a l'interior d'un mateix poema-, l'ús de les cesures i aquests encavalcaments són els elements que marquen el ritme tan particular dels seus poemes. A partir del 1920, multiplica les estrofes en les quals tots els versos estan separats no només horitzontalment, sinó també en vertical. Pel que fa als sons, el simbolisme de la xarxa de sonoritats, és a dir, l'acumulació de determinades vocals o consonants a l'interior d'un vers o d'una part d'estrofa, constitueix un element essencial de la musicalitat dels seus versos. I les rimes que uneixen dues o més paraules també formen part de l'estructura temàtica. És a dir, Kavafis sabia crear correspondències entre els sons i allò que aquests podien expressar, ja fos la bellesa o la desesperació. Un dels exemples més evidents el tenim al poema *Τείχη*.

Els temes de la seva preferència no corresponien massa a l'esperit del seu temps; la seva societat no compartia l'erotisme que ell proclamava, però amb una certa esperança afirmava:

És indiferent si algú no està d'acord amb mi; la meua paraula no es perd. Potser algú la repetirà i aleshores arribarà a determinades oïdes que l'escoltaran i que, gràcies a ella, se sentiran encoratjades. Fins i tot pot succeir que, entre els que ara no hi estan d'acord, algú la recordi en circumstàncies favorables del futur i se'n convenci o per ella abandoni la seva convicció prèvia. i: Moltes de les meves paraules donaran energia a algú altre.¹⁸

---

¹⁸ SOLÀ, Eudald. (1976) *Estudis sobre la poesia de Kavafis*. Barcelona. (Tesi encara inèdita).

Marinetti, que l'havia visitat el 1928, el considerava un futurista;¹⁹ i és cert que, amb el seu estil i els continguts de la seva escriptura, va esquinçar completament el món poètic i els temes del romanticisme tristici del segle XIX i va proposar nous camins -força més autèntics- a l'expressió. Kavafis va bandejar de la poesia moltes paraules i frases que ja estaven podrides i d'altres les va omplir de sang nova. En unes altres referències extretes de la bella traducció de Joan Ferraté, llegim, en la mateixa veu del poeta i en relació a la seva singularitat: "Més tard, en alguna altra societat més íntegra, algú constituït igual que jo sortirà i obrarà lliurement".²⁰

Hauríem de ressaltar igualment la seva *percepció teatral dels fets*. Kavafis és el poeta del gest teatral versificat. Bon nombre dels seus poemes presenten elements que els fan susceptibles de petites representacions en escena: són sobretot monòlegs o clímax de concentració teatral. En ells ens presenta homes o herois en el sentit teatral del terme, que realitzen gestos dramàtics en un codi expressiu concret ben diferent del de les imatges líriques. Aquesta percepció és associada a la idea de *conflicte*. És precisament el conflicte allò que li permet abocar les pròpies passions en versos i implicar-hi els sentiments. Quan gaudeix del plaer amb d'altres homes, no només gaudeix d'aquest plaer sinó sobretot del fet que es tracta d'un gaudi prohibit que inevitablement l'arrossegirà al conflicte. El conflicte sempre suposa la presència d'un *sí* i d'un *no* i, per aquesta raó, abraça la totalitat de la vida.

La poesia kavafiana proclama la superioritat de l'amor grec per damunt dels altres i alhora fa prendre consciència que es tracta d'un amor blasmat per la societat; cal, doncs, una notable dosi de coratge per gaudir-ne. Els seus versos evocuen els amors i les joies viscuts en cossos joves i bells i, en contradicció, el desig de fugir d'aquests amors fora de la norma i d'assolir una regeneració que, a fi de comptes, sembla impossible. Sense obviar, però, la constant obsessió per la senectut, que el traspassa. En Kavafis, el personatge literari que ha estat estimat tindrà tota la vida

---

¹⁹ El futurisme va transmetre noves idees, noves formes artístiques, nous costums. Va influir en els constructivistes russos, en Tristan Tzara, fundador del dadaïisme a Zuric, moviment que al seu torn va influir en André Breton, creador, juntament amb Louis Aragon i d'altres amics, del surrealisme. També va deixar la seva petjada en James Joyce, T.S. Eliot, Ezra Pound i tot el moviment modernista, i en alguns vessants de la música, sobretot la de *jazz*. A Grècia, la música marginal, l'anomenada *ρεμβέτικα*, de vegades esdevé absolutament futurista: a més dels instruments tradicionals, tots d'origen oriental, sovint aquesta mena de músics fan servir culleres, *κομβολόις*, fins i tot bidons d'oli per produir sons originals, mentre que un membre de l'orquestra imita sons diferents i variats amb la canya d'una escombra i la boca.

²⁰ FERRATÉ, Joan (1975) *Vuitanta-vuit poemes de Kavafis*. Barcelona, Edicions 62. Col·lecció Cara i Creu n. 22 (p. 112).

els mateixos anys de quan el van estimar. Semblantment, els cossos més estimats i més gaudits pel “jo” poètic kavafià solen ser ombres d’un gloriós passat històric o bé es troben ja a la tomba. En els poemes que tracten sobre la vellesa, la veu del poeta és la d’un espectador dels plaers dels altres.

Una altra característica important en Kavafis és que les *dones* són *gairebé absents* a la seva poesia; les que hi ha són dones exemptes d’erotisme, que van brillar amb llum pròpia en el món bizantí esdevenint-ne models positius i que, segons Marguerite Yourcenar “*semblent inspirées par le souvenir idéalisé et les qualités de sa propre mère*”²¹ sempre venerada i estimada.

Kavafis descriu un món que, hereu de la més gran de les tradicions, es precipita cap al desastre i la misèria, i expressa la seva nostàlgia per la pèrdua d’aquest món i de la seva hegemonia cultural a la Mediterrània. La decadència del període hel·lenístic retroba la que la ciutat d’Alexandria va viure a l’època del poeta.

V, 4. Acollida per part de la crítica. Kavafis i la poesia grega.

Ja ho hem vist a la presentació de l’autor. Des de tots els punts de vista, indubtablement és un èxit per a qualsevol escriptor veure’s publicat en vida a les revistes literàries, constatar que la seva producció circula entre intel·lectuals i amics -el poble- i que és objecte de pròlegs, estudis i crítiques constants per part dels homes de lletres. Però en aquest cas els elogis van arribar tard. Cap dels poetes importants de l’hel·lenisme no va ser tan denostat i tan mal interpretat com ho va ser Kavafis al principi. Molts el van identificar amb les més baixes passions, i el van considerar vulgar i superficial.

El 1903 Xenòpoulos va publicar un article que deixà indiferent el món literari d’Atenes. A la capital, o bé ignoraven el poeta alexandrí o bé l’estudiaven amb prudència i prevenció. Fins el 1918 els seus poemes no van començar a ser tema de conversa i de polèmica, i la seva poesia no arribà a Grècia fins al 1920. A poc a poc un reduït grup d’escriptors es va anar sentint atret per la seva obra. Vaïanós i Vrízimitzakis van ser decisius per convèncer els intel·lectuals que Kavafis era un exemple excel·lent de la poesia neogrega. Theotokás va intentar fonamentar les

---

²¹ YOURCENAR, Marguerite (1978) *P.C.C.C.* (p. 8).

causes del seu èxit progressiu i de la seva permanència. Probablement, els cercles de les revistes literàries *Nea Zoí* o de *Grámmata* -que Kavafis freqüentava- li van donar confiança en la seva escriptura, com també ho devia fer la interpretació controvertida de bon nombre de les crítiques. Més tard, aquestes revistes van desaparèixer i van conduir definitivament el poeta a la impremta. La seva poesia es comença a identificar amb la decadència de la classe ciutadana. Actualment existeix més d'un centenar d'estudis i de publicacions sobre la producció d'aquest insigne poeta alexandrí, essent, òbviament, les edicions gregues les primeres que van aparèixer i que van fornir la llum necessària a la cronologia i al nombre exacte dels poemes editats. També són les que van donar més dades sobre la seva vida.

Kavafis és el poeta més conegut dels que conformen la generació literària grega del 1930 (*Η γεννιά του τριάντα*). A la literatura grega hi ha dos grans "rius": Kavafis i Palamàs. Cal dir que mai no van empatitzar, i que en la seva època no van gaudir de l'acceptació i de la influència que els atribuïm actualment. I tots dos tenien fanàtics partidaris i fermes detractors. Sabem què deia Kavafis del seu oponent: "*Τον Παλαμά πολύ τον εκτιμώ, είναι δεύτερος ποιητής της Ελλάδας*". ("El respecto molt, en Palamàs, és el segon poeta de Grècia"). Efectivament, cap als anys '20, la generació s'allunya de Palamàs en les formes i en les estructures, però no reben directament la influència de Kavafis. S'interessen per les arrels de la llengua, pel Parnassianisme i pel Simbolisme, i s'orienten cap a Solomós.

Podríem dir que l'obra de Kavafis clou una època i és alhora un inici. El seu estil, el que deia, la seva cosmoteoria i la seva filosofia de l'existència pertanyen -com en el cas de Kazantzakis- al segle XIX. D'una banda, no té hereus directes que continuïn la seva obra en els termes en què ell la concebé: el seu estil no té continuadors. Però, a partir del 1950, l'esquerra el valora com el *σωστός ποιητής*, "el poeta correcte", comença a professar-li una admiració increïble, l'imita i dedica poemes seus a fets i a gent concreta. A poc a poc, tothom comença a parlar de Kavafis i a citar els seus versos: gent que no sap res de poesia i potser tampoc d'ell mateix, però que refereix de manera ben natural els seus poemes.

En la segona meitat del segle XX emergeix i esdevé tan conegut perquè, des d'una posició del tot independent, es planteja i resol amb absoluta llibertat problemes humans com el de la llengua o el de l'amor. I utilitza tant la parla de la seva comunitat com el grec de qualsevol moment de la història, amb una fusió única

d'ambdues i una notable polifonia de registres. Així, Kavafis resulta haver estat l'autor grec que més ha contribuït a la conformació del cànon literari del segle XX i a la idea de la modernitat grega, un autor que ha vertebrat la vida cultural del darrer segle i que ha influït en la poesia del segle XX posterior a ell mateix. I és per tot això que l'esquerra més influent el va "cuidar" tant.

El poeta i assagista Dimitris Kalokiris observa que, en la "distribució" que inicialment feia dels poemes que escrivia, Kavafis sabia perfectament a qui donava cada text, els anava regalant "gota a gota" i ensenyava així a expressar sentiments. Però afegeix que molts dels seus poemes més coneguts i que han arribat a la majoria no són pas els més importants que va escriure. N'hi ha de molt importants que van romandre no publicats.²²

Giorgos Seferis, escriptor, assagista reconegut i influent, volia comprendre Kavafis: la seva poesia el turmentava, i sempre li feia l'efecte que alguna cosa d'ell se li escapava. L'adscriu a una tradició erudita antiga que s'assenta en un cúmul de literatura i que ell duia interioritzada -clavada- fins al moll de l'os (*Lisias, el gramàtic*, personatge patètic, n'és un bon exemple).

Saregiannis diu de Kavafis que estimava la llengua amb passió i amb amor de col·leccionista i que buscava formes que tinguessin bellesa sonora i expressiva entre la parla habitual de la gent del poble. Com Guillaume Apollinaire, que podia de les converses que podia sentir als bars...

Elytis refusava d'acceptar cap influència de Kavafis en la seva pròpia escriptura, perquè defugia qualsevol aspecte que el pogués apropar a l'alexandrí. Això no obstant, al març del 1967 va viatjar a Alexandria i va concedir una entrevista, en la qual s'observa un to absolutament kavafià. D'altra banda, molts dels seus poemes recullen imatges, temes i un estil molt semblants als de Kavafis.

Giannis Ritsos va compondre *12 poemes per a Kavafis*,²³ en els quals és molt interessant la distància i el to irònics kavafians que hi emprà. Ritsos es parodia sovint ell mateix.

De manera que, en els darrers anys, han anat sorgint, en tots els racons del món, una sèrie de « poemes Kavafògens », en els quals la petjada del poeta d'Alexandria

---

²² De la conferència pronunciada per Dimitris Kalokiris a la Residència d'Investigadors de Barcelona el dia 21 de novembre del 2008 en el marc de la "Tardor Kavafiana", jornades d'homenatge al poeta en el 75è aniversari de la seva mort.

²³ RITSOS, G. (1987) *Δώδεκα ποιήματα για τον Καβάφη*. Atenes, Kedros.

és més que evident, i que demostren que el diàleg dels poetes posteriors d'arreu amb Kavafis és un fenomen digne d'estudi.

Kazantzakis diu d'ell que és la figura més excel·lent d'Egipte, un home acomplert, dedicat, amb silenci i dignitat, a la noble empresa de l'Art. També diu que li hauria escaigut néixer al segle XV a Florència i haver estat cardenal o enviat especial del Palau del Dogue. Se l'imagina a la seva cambra fosca i s'atura a contemplar el seu rostre i la seva veu, plena de color i de manyagueria, copsant la manera tan sàvia en què una ànima complexa i afeixugada com la de Kavafis va aconseguir trobar la perfecció que li esqueia i així salvar-se.

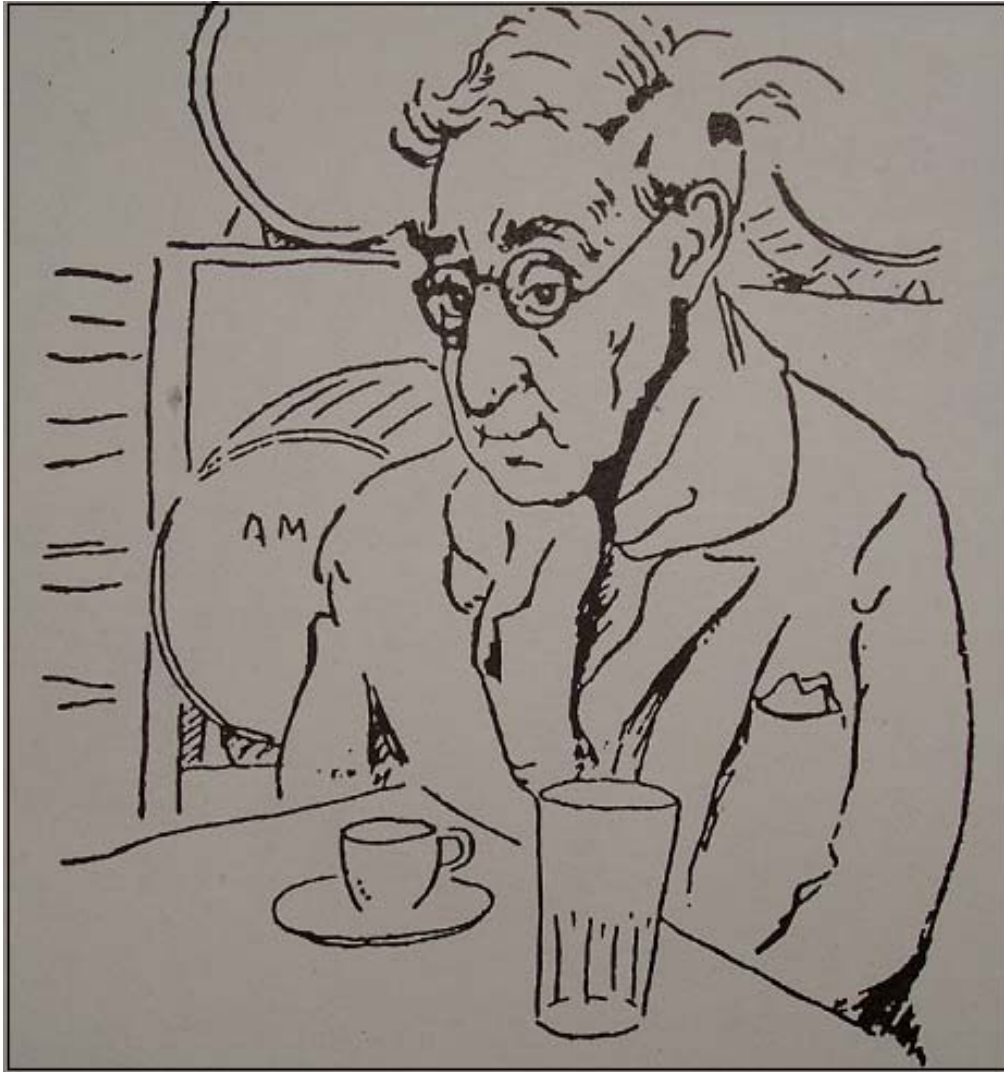
La seva llengua, deliberadament desconcertant, la seva rima senzilla constitueixen l'únic cos capaç d'ocultar i alhora revelar la seva ànima. Als seus poemes el cos i l'ànima són un i en comptades ocasions en la història de la literatura grega aquesta unitat va tenir lloc d'una manera tan perfectament orgànica. Kavafis és la darrera floració d'una cultura i reuneix totes les característiques d'un home extraordinari de la decadència: savi, irònic, hedonista, ple de records; viu com un indiferent, com un valent. Assegut a una còmoda butaca, mira per la finestra i espera "que arribin els bàrbars". Sosté un pergami amb encomis delicadament cal·ligrafiats, vesteix de vint-i-un botons, du els cabells tenyits amb cura, i espera.²⁴

Kazantzakis el va conèixer, hi va poder parlar, va saber que, per a ell, els dos motors de la història eren la fam i el dolor; que considerava que l'esperit conté molta més matèria del que s'imaginaven els materialistes, tant com la matèria està feta de molt més esperit del que creuen els idealistes, i que sostenia que, quan aprofundim en les nostres divergències, les veiem desaparèixer.²⁵

---

²⁴ KAZANTZAKIS, Nikos (2003) "Ο Αλεξανδρινός ποιητής Καβάφης" dins de *Η Λέχη* n. 174. (La traducció és nostra). Kazantzakis és la gran figura de la prosa grega, l'escriptor grec més conegut fora de la seva pàtria. Nascut a Creta el 1885 i mort el 1957. Va ser Premi Nobel.

²⁵ Ho expressa a la introducció a l'obra de SAVVÍDIS, (1963) *Poemes*. Atenes, Íkaros.

(Fig. 7). El poeta, reflexiu, davant una tassa de café
i un got d'aigua. Instant característic d'un grec.

Dibuix de Takis Kalmoukhos

Desmós / Le lien n.14, 2003

Kàrolos Koun també tenia Kavafis en molta estima. Segons ell, amb la seva escriptura el poeta li va projectar llum en molts vessants de la seva vida.

Koun sostenia que la llum que rebia de Kavafis no entrava directament per una finestra oberta de bat a bat, sinó a través de discretes escletxes, però que en intensitat era comparable a la del sol. Sembla que tenia els poemes de l'alexandrí en un lloc especial de la seva biblioteca, que durant el període de l'ocupació es va veure obligat a vendre'ls juntament amb la resta dels seus llibres i que immediatament després en va adquirir una nova edició. Reconeixia que eren nombrosos els poemes de Kavafis que l'havien impactat especialment. *Che fece... il*

gran rifiuto el tenia com a divisa gravada davant els ulls; *Els corsers d'Aquil·les*, perquè parla d'aquells nobles animals en uns termes semblants a com el mateix Koun havia estimat les bèsties al llarg de la vida; *Les finestres*, perquè quan algú les obre no sap a quines ni a quantes coses noves haurà de fer front. *En tant que puguis, Ciutat, etc.* I explicava la seva feblesa per aquests poemes perquè li descobrien i revelaven l'aspecte bohemí més profund de la vida. “La màgia del joc de llum i d'ombres en Kavafis rau en el sentiment idèntic que hom té davant la vida”.²⁶

Tot i que dedicarem un espai considerable a veure els punts comuns que tenien els dos escriptors, aquí escau recordar que Marguerite Yourcenar considerava un deure moral difondre la llum entre els que la poguessin llegir.

Koun confessa que, a mesura que passen els anys i que tantes coses travessen el seu interior -esdeveniments, formes, experiències- difícilment passa un dia sense reflexionar en Kavafis. No el va conèixer personalment tot i que, quan el va llegir per primera vegada, a vint o vint-i-dos anys alhora que llegia Proust, l'alexandrí encara vivia. Tampoc no havia intuït la dimensió que el poeta abastaria en el futur, però ja veia que era algú de gran talla. Potser a l'adquisició d'aquesta dimensió hi va contribuir el fet que, en el terreny de la moral i dels sentiments, Kavafis va ser un revolucionari i ens va canviar el punt de vista sobre el món i sobre les coses.

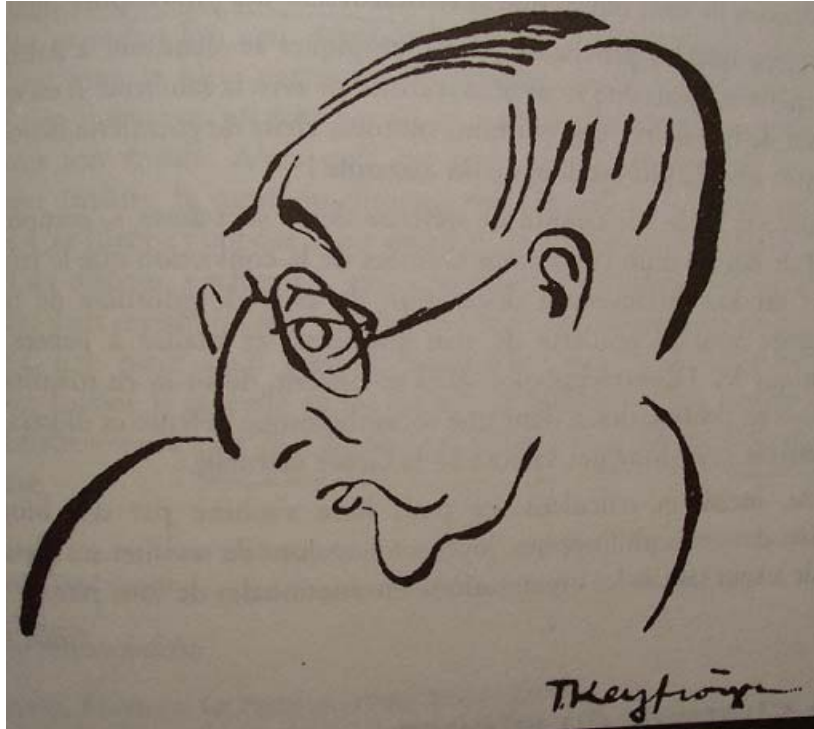
Koun no veu cap parentiu entre Kavafis i els poetes que vingueren després d'ell. A ell el distingeix l'amor pels objectes i és únic perquè té una visió que manca a tots els que l'han imitat. Parteix de coses que semblen insignificants però, com que en té una visió tan particular, aquests objectes o aquestes circumstàncies resulten enriquits i adquireixen caràcter universal. És el clima que aconsegueix crear allò que infon bellesa. Per exemple, en el poema d'*El sol d'havent dinat*, en què els protagonistes se separen per una setmana que després resultarà eterna, el tema esdevé un element més universal que un afer merament eròtic i *Mires* pot semblar de caràcter privat, però supera la realitat i esdevé general, perquè els poemes kavafians mai no són fortuïts ni tenen només una finalitat. Koun afirma igualment que, tot i que li agraden les escriptures d'Elitis i de Seferis, ni l'un ni l'altre li van obrir els horitzons que li va obrir Kavafis, amb el seu conjunt de sentiments tan

---

²⁶ KOUN, Kàrolos (2003) “Ο Καβάφης στο φώς και στη σκιά” dins *Η Λέχη*, n. 174. Koun és, entre altres coses, el renovador del teatre grec del segle XX. (La traducció de la cita és nostra).

nobles i tan íntims que el terroritzen, i compara els seus versos amb el mirall que abasta una imatge o una pintura i que les conserva per sempre.

“A partir de les seves vivències concretes, Kavafis va crear quelcom de gran i d’universal gràcies a l’autenticitat del que va pouar del seu propi interior, la mateixa que constitueix l’arrel de tots els homes”.²⁷

(Fig. 8) Un altre esbós del poeta realitzat per Takis Kalmoukhos
Desmós / Le lien n.14, 2003, (p. 91)

El 1975, Eugenio Montale ens va deixar el poema del qual tot seguit transcrivim la traducció grega²⁸ i que vol emular el poema *Els Passos*, anterior al 1911:

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΚΑΒΑΦΗ

Την ώρα που ο Νέρωνας κοιμάται ήσυχος μέσα στην
Ξέχειλη ομορφιά του
Οι Λάριτές του οι μικροί που άκουσαν

²⁷ Op. Cit. (La traducció és igualment nostra).

²⁸ El poema es troba a ΚΙΣΚΙΡÁ-KΑΖΑΝΤΖÍ, Faní (1983) “Μικρό ιταλικό αφιέρωμα στον Καβάφη”, dins *Diagónios*. Tessalònica, (maig-agost, p. 121).

Τη βοή των Εριννύων εγκαταλείπουν την εστία
Με σύγχυση μεγάλη. Πότε και πώς
Θα ξυπνήσει; Έτσι είπε ο ποιητής.
Εγώ, κυρίαρχος στο τίποτε, ακόμη και στον ίδιο τον εαυτό μου
Δίχως τη θαλπωρή τών αρωματικών ξύλων
Κι όπως με γλείφει η παγωνιά, μ'αυτήνα τη σαραπατράκα
Του γκαζιού,
Κι εγώ ακόμη άκουσα ήχους ρυθμικούς
Απο μικρές όμως οπλές και ποδαράκια.
Δεν ξύπνησα, ήμουνα κιόλας ξυπνητός εδώ και λίγη ώρα
Κι ούτε που περιμένω άλλες συμφορές
Περ' απ' αυτές που ξέρω.
Κι ούτε μου είναι δυνατό κάποιον δούλο να ύποχρεώσω
Τις φλέβες να μου κόψει. Δε με ταραίζει τίποτε. Άκουσα
Κάποιου ποντικού τα βηματάκια. Παγίδες
Ποτέ μου δε διέθετα.

TOT LLEGINT KAVAFIS

Al moment en què Neró dorm tranquil
Enmig de la seva desbordant bellesa
Els seus petits Lars que han sentit
La remor de les Erínies abandonen la casa
Molt agitats. Quan i com
Es despertarà? Així va parlar el poeta.
Però jo, sobirà del no-res i fins i tot del
Meu propi jo
Sense el caliu de les fustes aromàtiques
I tal com em frega el glaç
Amb aquest rebombori de l'accelerador
Jo també he sentit sons rítmics
Però de petites armes i de cops de peu.
No m'he despertat, ja estava despert

Des de feia una estona
I ni tan sols espero d'altres desgràcies
Fora de les que conec.
Tampoc no m'és possible obligar algun
Servent a que em talli les venes.
Res no em torba. He sentit
Els passets d'algun ratolí.
Jo mai no he parat parany.

Anys abans, el 1955, havia publicat un article al *Corriere della Sera* -que la publicació de Kiskirá-Kazantzí suara esmentada recull- on sostenia que poques vegades la divulgació de la literatura està en correlació amb el seu valor, perquè normalment són els països més forts aquells que divulguen més quantitat o més aviat. Per exemple, en el cas de la poesia, s'espigolen moltes obres de països que han tingut un desvetllar significatiu: Grècia, Catalunya, Espanya, Hongria, etc. Per a Montale, Kavafis resulta curiós i significatiu perquè va superar les fronteres de la seva llengua tot i no ser un poeta patriòtic ni popular i no haver tingut res a veure amb els èxits editorials o els que provenen de l'orgull nacional. Més que a una obra ingent, diu Montale, Kavafis degué la fama a un conjunt d'uns 30 poemes particularment significatius. Als seus primers poemes no anà més enllà del manierisme de determinats exemples del gust francès i es mantingué a distància dels corrents poètics del seu temps.

Montale veu l'escriptura kavafiana com un conjunt de "poemes de banquet", petits textos de caire neoclàssic però de psiquisme actual, trets externs que compartiria amb Pascoli i Rilke. Amb Kafka tenia en comú el fet que aquest era estranger a la seva ciutat, Praga, com probablement ho era a qualsevol lloc de la terra.²⁹

Tot i que Kavafis inundà els seus textos de personatges històrics, subvertí les històries i els mites: Cèsar i Cleòpatra només són un pàl·lid reflex a les seves pàgines. El seu interès és per a Cesarió, el fill, que omple poques línies als llibres d'història però que el poeta ens torna a esbossar juntament amb la caiguda d'Alexandria, mentre espera que els perversos que al seu pas li murmuren *massa cèsars* tinguin bons sentiments envers la seva persona.

---

²⁹ Op. Cit. (pp. 121-127).

Philipp Sherrard³⁰ considerava Kavafis un dels escassos poetes actuals que tenen un món objectiu per mostrar-nos i que és tan gran que abasta més enllà d'una època determinada i d'una literatura concreta. Juntament amb Edmund Keeley, va donar a conèixer la poesia canònica completa i altres vint-i-un inèdits.

El 1956, a la RTV italiana, Giuseppe Ungaretti, igualment nascut a Alexandria, declarava que durant molts anys havia desitjat viatjar a Grècia per respirar el mateix aire que havia propiciat tantes inspiracions i creacions gràcies a les quals l'home és digne d'aquest nom. El seu viatge va tenir lloc a finals de setembre del mateix any.

Dominique Grandmont, un dels darrers traductors de Kavafis al francès, considera aquest poeta un dels més grans de la Grècia contemporània, amb una obra subversiva i mordaç, que s'alça contra els integrismes i que és del tot autobiogràfica. Kavafis, nascut de la diàspora oriental, se sent grec com cap altre. La seva escriptura és un acte de fe en el món i de respecte envers els altres. El seu hel·lenisme només considera les fronteres de l'esperit, i la seva única pàtria és la llengua -o el lloc de la utopia. Així i tot, mai no es va inscriure al cercle hel·lènic d'Alexandria. Extraordinàriament sensible a la fugacitat del temps, Kavafis pressentia, com Píndar, que fins i tot l'eternitat està amenaçada per la precarietat. De la realitat només ens en queden retalls, i el poeta transforma aquests parracs efímers en matèria poètica i els fa eterns:

*Ne croyez pas ce que vous voyez, dit Kavafis. Appuyez-vous sur ce qui cède ou qui disparaît, l'étincelle qui se dérobe, la sensation brève. Construisez votre vie sur ces instants auxquels vous appartenez, sur ces gestes oubliés qui l'ont produite.*³¹

També resulta interessant l'aspecte paròdic que, al voltant de Kavafis, es posa en marxa a partir del 1917 tant a Alexandria com a Grècia i que, en principi, té la finalitat de riure's del poeta per demostrar com n'era d'insignificant i de poca cosa. Només que, mentre l'anaven parodiant, ell anava entrant en la gent del poble, que a poc a poc se'l va fer seu, tal com assumien i parodiaven les situacions polítiques

---

³⁰ Autor i erudit anglès educat a Cambridge. Estudiós de la metafísica, de la teologia, de l'art i de l'estètica, Sherrard és una veu important a l'hora de situar actituds i comportaments moderns en relació amb l'ambient i dins d'un marc cristià. En tots els seus treballs, presenta una visió unitària i mira d'integrar el vessant natural i el sobrenatural. Mort el 1995, destaquem entre les seves obres: *De la teologia a la Filosofia en el Occidente latino* (1959). Oxford University Press.

³¹ GRANDMONT, D. (1999) *Constantin Cavafis. En attendant les barbares et autres poèmes*. París, Gallimard, Poésie (p. 7).

més diverses. Així, molts versos de ressò kavafià continuen circulant en els diaris. Citarem, en aquest sentit, les 30 paròdies de Xenofon Kokolis,³² a la manera dels *Exercicis d'estil* de Raymond Queneau i que Pedro Bàdenas de la Peña ha traduït recentment al castellà..

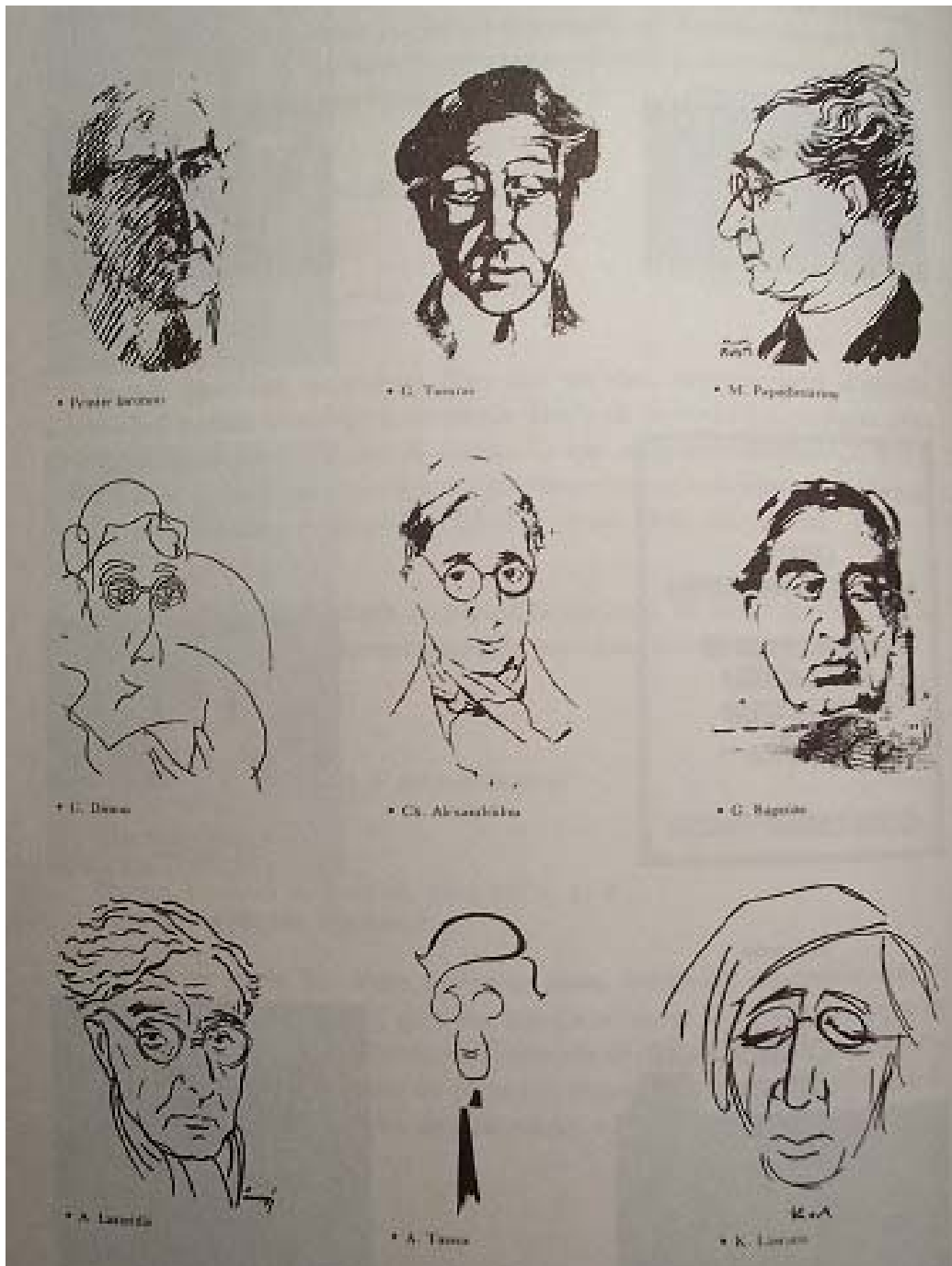
Ningú no dubta, doncs, que, per als escriptors de les noves generacions, Kavafis ha estat un dels esdeveniments més intensos de les seves vides i que la seva poesia - que no girà l'esquena als corrents estrangers (alguns crítics han detectat en ell influències d'Anatole France)- té un caràcter europeu que realitza la síntesi entre l'art mundial i l'art grec en solitari. Els elements que els crítics buscaven i trobaven en la poesia europea de l'època també eren presents en la de Kavafis i aquesta contemporaneïtat suscitava l'interès més viu. Kavafis apareix, doncs, com un poeta ultramodern i de les generacions futures pel seu estil impecable i el seu entusiasme ponderat, que arrossega a l'emoció cerebral. L'acollida tan immediata i diversa per part de la crítica probablement va contribuir al fet que la seva obra resultés interessant als ulls de molts traductors, i explica l'enorme projecció que el seu treball ha tingut en totes les llengües. Tanmateix, en una entrevista del 1905, el poeta havia declarat:

Les lleis mesquines de la societat han reduït la meua obra, han encadenat la meua expressió i m'han privat de difondre llum i emoció entre aquells que han estat fets com jo.³³

---

³² KOKOLIS, X. A. (2007) *Τριάντα παροδίες ποιημάτων του Κ. Π. Καβάφη*. Atenes, Kastanioti.

³³ FERRATÉ, Joan. (1975) *Vuitanta vuit poemes de Kavafis*, Barcelona, Edicions 62 Col. Cara i creu, n. 22 (p. 112).

(Fig. 9). Diversos retrats de Kavafis.

Desmós / Le Lien n.14. 2003 (p. 100)

En l'ordre: Pintor desconegut, G. Tsouras, M. Papadimitriou,
G. Dimou, Kh. Alexandridou, G. Vaganás,
A. Lazaridis, A. Tassos i K. Lascaris

V, 5. Recepció dels poemes de Kavafis. Traduccions que van precedir la de M. Yourcenar.

Malgrat la seva brevetat, l'obra de Kavafis excel·leix per la seva força extraordinària en el conjunt de la literatura neogrega i de la producció europea en general, com ho demostren les nombroses traduccions publicades en totes les llengües, que ocupen un lloc remarcable en el panorama literari del món occidental i en la producció dels darrers decennis, de les quals nosaltres destacarem, únicament, aquelles que considerem de coneixement imprescindible.³⁴ Per aquest nombre exhaustiu de traduccions a totes les llengües que presenta, Kavafis és un dels casos més interessants de la literatura traduïda, i les aproximacions de les diferents traduccions proposen mirades diverses sobre la seva obra. Així i tot, hem de dir que, si bé és un autor que es llegeix fàcilment en grec, es tradueix amb dificultat.

Si comencem aquest apartat centrant-nos en la recepció de la seva obra en l'àmbit pròxim a on ell va viure, direm que en data recent hem sabut que el poeta d'El Caire Rifaat Salaam ha versionat la totalitat dels poemes kavafians a l'àrab en edició bilingüe amb l'anglès. De fet, en el món àrab, Kavafis no ha comptat gaire; la literatura àrab d'Egipte mai no l'ha considerat un poeta propi: ha estat algú d'allí però força invisible, i no s'ha traduït. Ni tan sols els opuscles de Forster i de Durrell editats en àrab mencionen que ells coneixien i admiraven el poeta. La República àrab d'Egipte ha vist sempre la comunitat grega com a estrangera i no li ha dedicat pressupost. A això s'afegeix el fet que Kavafis sempre va dirigir la seva mirada cap enfora, cap al món hel·lenístic, i la particularitat que les concepcions morals estretes de les comunitats musulmanes no donen cabuda als aspectes homosexuals de la seva poesia, considerats reprovables: concretament a partir del segle XIX, la literatura àrab mira cap a Europa i gira intencionadament l'esquena a la seva pròpia tradició, que des de l'Edat Mitjana és plena de referències a l'amor homosexual -poemes d'Omar Khayam, dels poetes sufis i de místics importantíssims, la poesia mística sempre tan a prop de l'amorosa. I des del segle XIX, en el món àrab modern ha imperat més el tema de la pàtria (per bé que resulti

---

³⁴ FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, Vicente (2001) *La ciudad de las ideas*. Madrid, C.S.I.C. Hi trobem, a més d'un contingut crític riquíssim, uns apartats molt útils amb les principals referències bibliogràfiques (pp. 335-342).

molt més èpic que líric), que el sensual i sexual, que no s'ha abordat fins ben a finals del segle XX i ara al XXI.

En canvi, en el món hebreu, el tractament ha estat ben diferent: han considerat la tradició alemanya, l'anglesa i la francesa i han donat espai a les traduccions. A més, a partir de 1950, una nova onada de poetes abandona el to èpic de la poesia d'Israel ("nosaltres, herois, tots junts", etc.) i s'orienta cap a una literatura més íntima, més del "jo poètic": Yehuda Amichai, que va publicar *Clavats a la carn del món*, i Pinkhas Sadek, amb *La vida com a paraula*, que va causar gran impacte entre el públic. Ambdós poetes recullen ambients, i decorats semblants als que hi ha en molts poemes de Kavafis, i la seva Tel Aviv és comparable a l'Alexandria kavafiana. Per donar alguns títols-ressò de poemes de la nova literatura hebrea: *El Déu abandona David*, *Sobre un poeta grec d'Alexandria*, *Reflexions sobre les Termòpiles*, *El bes*, aquest amb clara referència a Rodin. Igualment és molt recurrent en aquests poetes la descripció de la bellesa que fuig. En aquest sentit, Kavafis hauria ajudat aquestes noves generacions hebrees d'a partir del 1930 a encarar i materialitzar la seva modernitat, i elles el tindrien com a far fix i enlluernador.

K. Kavafis va esdevenir un personatge mític ja abans de la seva desaparició. L'inici de la seva projecció internacional el deu a E. M. Forster, que l'any 1919 l'incorporà a la seva *Alexandria*, assaig publicat a la revista londinenca *The Athenaeum*.³⁵ Més endavant, a T. S. Eliot, que el 1924 havia donat a conèixer el poema *Ítaca* a la revista *Criterion*, tal com hem dit, en traducció de Yorgos Valassópoulos. Del 1951 data la primera traducció íntegra de Kavafis en el món anglosaxó, a càrrec de John Mavrogordato, amb introducció de R. Warner. Es tracta d'una traducció que, de vegades, sacrifica els continguts a la rima.³⁶

---

³⁵ Edward Morgan Forster va néixer el 1879 i va morir el 1970. Escriptor d'assaig i de novel·les, en les quals sol explorar les actituds que creen barreres entre les persones. Al llarg de la Primera Guerra Mundial va viure a Alexandria, ciutat a la qual dedicà aquesta *Alexandria, història i guia*, reeditada el 1922 i revisada el 1961, amb pròleg de Lawrence Durrell. L'escriptor fa un recorregut per les funcions civils que va realitzar en aquesta ciutat durant aquell període. L'obra va ser traduïda i publicada a Barcelona per Seix Barral el 1984. Amb la seva postura i la seva obra marcà el final de l'època victoriana i participà en el moviment de lluita contra la censura de llibres.

³⁶ MAVROGORDATO, J. (1951) *Cavafy. Complete Poems*. Londres, The Hogarth Press.

Lawrence Durrell (1957-60) el situà com a rerefons o com a referent al *Quartet d'Alexandria*.³⁷ A la primera part, *Justine*, apareix el personatge literari de ficció, una de les imatges del poeta que més fons ha calat a Itàlia, a França, al nostre país i als països de parla anglesa. També el trobem a la *Unreal City* de Robert Liddell, que igualment va publicar d'ell una biografia l'any 1974.³⁸

Del 1948 data la traducció dels *Poemes complets* feta a New York par Rae Dalven,³⁹ a partir de la qual la fama del poeta començà a créixer. Aquest és un text força més poètic que el de Mavrogordato. Kavafis és molt present en el món anglosaxó: el total de traduccions angleses és de set, cadascuna de les quals posa l'accent en matisos diversos. Marlow, posem per cas, traduí en versions molt recreades bon nombre de poemes, i trobem petges de la seva influència en la seva pròpia obra: té un poema que du com a títol *A la manera de Kavafis*.

En l'àmbit de les lletres franceses, no podem ignorar que una part de la traducció de M. Yourcenar se situa en data força immediata a la mort del poeta i, per tant, es pot considerar una versió autènticament pionera. Efectivament, tal com detallarem en un capítol específic, Yourcenar va començar publicant alguns poemes a *Mesures* el 1940 i d'altres a *Fontaine*, d'Alger, el 1944.⁴⁰ Just després de les seves primeres temptatives, hi va haver algunes traduccions, igualment parcials, dels poemes de Kavafis aparegudes a Lausanne el 1946 a càrrec de Samuel Baud-Bovy (21 poemes)⁴¹ i el 1947 a càrrec de Théodore Griva.⁴² La traducció dels poemes -un dels primers treballs importants en aquest àmbit apareguts a occident- va precedida d'un interessant estudi a càrrec d'Edmond Jaloux i d'un prefaci de Mario Meunier. La coberta llueix un retrat de l'autor realitzat per V. Photiadis. Griva en va enviar un exemplar, dedicat, al Sr. i a la Sra. Balard, de la revista literària *Cahiers du Sud*.

---

³⁷ DURRELL, L (1957) *Quartet d'Alexandria*. Barcelona, Proa (1995). Traducció de Manuel de Pedrolo i Jordi Arbonés.

³⁸ LIDDELL, R. (2004) *Kavafis. Una biografia*. Barcelona, Paidós. Ens hi referim sovint al llarg d'aquesta tesi. Pel que fa a *Unreal City*, és del 1952. Liddell va ser durant uns quants anys lector d'anglès a Alexandria i va passar les darreres dècades de la seva vida a Grècia.

³⁹ DALVEN, R. (1948) *The Complete Poems of Cavafy*. Nova York, Hartcourt Brace. Edició renovada el 1961 amb pròleg de W. H. Auden.

⁴⁰ Al final del volum de la *P.C.C.C.* (pp. 264-266), hi trobem una bibliografia resumida força útil.

⁴¹ BAUD-BOVY, S. (1946) "Constantin Cavafy", *Poésie de la Grèce moderne*. Lausanne, Éditions de la Concorde (pp. 111-138).

⁴² GRIVA, Th. (1947) *Constantin Cavafy. Poèmes*. Lausanne, Abbaye du livre.

Robert Levesque traduí uns quants textos del grec compilats per Paule Lemerle, entre els quals s'hi troba una selecció de poemes de Kavafis.⁴³

El 1954 arriben més poemes traduïts per Yourcenar i publicats a *La Table Ronde*. I encara un quart lliurament al cap d'un mes, a *Preuves*. I el 1955 tenim Charles Astruc que, a Atenes, dona un recull de *Poèmes choisis*.⁴⁴

Gràcies a Konstantinos Dimaras, Marguerite Yourcenar va descobrir el 1935 a Atenes *l'editio princeps*, que havia sortit el mateix any a Alexandria i, tan bon punt ell li va fer lectura dels poemes de Kavafis, es va plantejar iniciar-ne la traducció al francès, tal com explica al final de la seva *Présentation*. L'obra completa -en edició no bilingüe- va sortir el 1958⁴⁵ i va ser molt lloada per André Gide. La publicació va haver d'acarar no pocs obstacles abans de veure la llum, ja que el drethavent Aléxandros Sengòpoulos, que havia autoritzat el petit recull aparegut a *Mesures*, ara refusava la totalitat del text a benefici de la traducció de G. Papoutsakis, emparant-se en la discreta qualitat de la tasca de l'escriptora:

*Tant moi que mes amis d'ici (Alexandrie) avons trouvé les traductions très peu réussies -littéralement mauvaises. Pleines de platitudes, leurs phrases ne rappellent que de loin le véritable Cavafy que nous avons connu à l'original.*⁴⁶

Yourcenar va haver d'imposar-se i defensar els seus drets fins a fer coincidir, més o menys la seva versió “poc autoritzada” amb la traducció “oficial” de Papoutsakis - el prefaci de la qual devem a A. Mirambel- publicada a Les Belles Lettres de París i reeditada el 1979, text que és absolutament fidel a l'original i que té el mèrit de presentar algunes gloses del mateix Kavafis.⁴⁷ Autor i traductor van estar molt en contacte en l'elaboració d'aquesta versió francesa. Com en el cas de la traducció anglesa que havia fet dels seus textos un dels seus germans, Kavafis, que exigia fidelitat al que ell mateix havia dit i a com ho havia dit, seguia amb interès la tasca de Papoutsakis i l'aconsellava sobre lèxic concret i sobre la disposició narrativa més escaient per a cada poema.

---

⁴³ LEVESQUE, R. (1948) “Permanence de la Grèce”, dins *Cahiers du Sud*. París. Coberta d'un dibuix de Georges Braque.

⁴⁴ ASTRUC, Ch. (1955) *Poèmes choisis*. Atenes, L'Hellénisme Contemporain.

⁴⁵ YOURCENAR, M. (1958) *Présentation Critique de Constantin Cavafy*. París, Gallimard, Col. Poésie. (Actualitzada el 1978).

⁴⁶ Carta a M. Yourcenar. 30 de gener del 1954. SENGÒPOULOS, A. Fons Yourcenar a Harvard.

⁴⁷ PAPOUTSAKIS, G. (1958) *C. P. Cavafy. Poèmes*. París, Les Belles Lettres. (Actualitzada el 1977).

No cal dir que la doble aparició editorial va posar el poeta grec als aparadors de l'escena literària parisina. Yourcenar considerava la traducció de Papoutsakis més acadèmica i la seva més literària, fins i tot en alguna ocasió va dir que l'altra era menys agradable pel seu francès més *standard*. La traducció Dimaras-Yourcenar anava precedida de la fama de l'escriptora i de la seva excel·lent *Présentation* i ha estat indubtablement una obra de referència de recepció del poeta grec, tant a França com a l'estranger –ja veurem que decisiva aquí a Catalunya. Els noms dels dos traductors apareixen a la coberta del volum, però desconeixem si K. Dimaras va percebre o no honoraris i percentatges editorials per la tasca realitzada, o si únicament va actuar com a *passeur*.

A partir de la nostra confrontació dels dos textos, creiem que la versió de Papoutsakis és molt més propera al contingut i a l'esperit del poeta grec que no pas aquesta, no debades el traductor la va fer ben a prop seu. En seguir fil per randa les indicacions del mateix poeta, va saber-ne reproduir les articulacions, el cos i el pes exacte de les paraules emprades. I l'original no li va servir per al personal objectiu creador.

Al moment de les reedicions del 1974 i del 1978, Yourcenar havia efectuat algun allargament en les primeres pàgines del prefaci, va afegir un paràgraf al final del volum sobre els *Poemes Inèdits*, i va practicar uns quants canvis en determinats poemes ja traduïts: *Le Soleil de l'après-midi*, *Devant la maison*.

V, 6. Traduccions posteriors.

Després de la seva versió, tenim el 1961 la traducció italiana, que Filippo Mª Pontani dedicà a Giuseppe Ungaretti i que sortí a la publicació *Almanacco dello specchio* de Mondadori,⁴⁸ actualitzada en diferents ocasions i amb una introducció força interessant. L'edició és bilingüe però els poemes no sempre són exemple de fidelitat absoluta, tot i que el traductor vetllés contínuament per oferir una bona rima, que sovint resulta reeixida. El 1972, el mateix *Almanacco dello specchio* li publica “Undici inediti erotici”. I el 1974, Mondadori de Vicenza edita *Poesie nascoste*. El traductor i escriptor portuguès Jorge de Sena va mantenir una

---

⁴⁸ PONTANI, F. M^a (1961) *Constantino Kavafis. Poesie*. Milà, Mondadori.

correspondència amb Yourcenar cap al 1969, moment en què publicà la seva versió kavafiana a partir dels textos facilitats per John Mavrogordato.⁴⁹ En general ella lloa el fet que hagi transmès tan bé les intencions i matisos dels poemes, llevat del d'*Emilia Monae*, que en portuguès -diu- "*perd de sa tension*".⁵⁰

El 1976 i el 1978 arriben dues publicacions de Bruno Roy en una editorial de Montpellier.⁵¹ El mateix any 1978 veu la publicació de Gilles Ortlieb i Pierre Leyris.⁵² El 1983, Jean-André Vlachos publica a Atenes un altre recull.⁵³ Els seguirà, el 1992, la boníssima traducció de Socrate Zervos i Patrícia Portier,⁵⁴ el primer dels quals ja havia presentat dotze poemes el 1989.⁵⁵ Entre el 1993 i el 1994 tenim dos reculls parcials més, obra de Henri Deluy i d'Angelos S. Vlachos.⁵⁶

Els canvis relacionats amb les transformacions de la societat demanen que els nous lectors-traductors aportin noves interpretacions pròximes a les seves èpoques. Les retraduccions responen a la necessitat de reactualitzar -amb l'expressió pròpia d'un nou moment de la història- el testimoni que determinades obres hagin pogut aportar en les seves èpoques respectives. En aquest sentit, la darrera publicació en llengua francesa de què tenim coneixement és la de Dominique Grandmont: *Constantin Kavafis, En attendant les barbares et autres poèmes*.⁵⁷ Conté un prefaci, la traducció pròpiament dita -força lliure, segons la nostra opinió, però amb innegables ressons kavafians- i notes complementàries.

Una de les primeres referències impreses a Catalunya sobre Kavafis, la trobem a la revista *Bages* (1961), signada per Josep Alsina, en un apunt que ofereix la traducció castellana de quatre poemes corresponents a sengles poetes

---

⁴⁹ SENA, J. (1969) *Constantino Cavafis. Noventa e mais quatro poemas*. Porto, Editorial Inova. Enginyer civil, Doctorat en Lletres, va ser professor catedràtic de literatura portuguesa, brasilera i comparada a la Universitat de Sta. Bàrbara, de Califòrnia. Va publicar traduccions de poetes d'altres llengües corresponents a literatures d'importància destacada.

⁵⁰ Carta de M. Yourcenar a Jorge de Sena (sense data i potser del 1970) Fons Yourcenar a Harvard.

⁵¹ ROY, B. (1976) *Constantin cavafy, Jours de 1903*. Montpellier, Fata Morgana. (3 poemes) i (1978) *Constantin Cavafy, Jours anciens*. Montpellier, Fata Morgana. (46 poemes).

⁵² ORTLIEB, G. LEYRIS, P. (1978) *Constantin Cavafy, Poèmes anciens ou retrouvés*. París, Seghers.

⁵³ VLACHOS, Jean-André (1983) *Constantin Cavafy, Poèmes choisis*. Atenes, Íkaros.

⁵⁴ ZERVOS, S., PORTIER, P. (1992) *Constantin Cavafy, Oeuvres poétiques*. París, Éditions de l'Imprimerie Nationale.

⁵⁵ ZERVOS, S. (1989) *C. Cavafy. Douze poèmes*. París, Michel Chandaigne.

⁵⁶ DELUY, H. (1993) *Constantin Cavafy. Poèmes*. París, Fourbis. (49 poemes en total). VLACHOS, A. S. (1994). *Constantin Cavafy. Poèmes inédits 1882-1923*. Atenes, Ypsilon.

⁵⁷ GRANDMONT, D. (2003) *Constantin Cavafis. En attendant les barbares et autres poèmes*. París, Gallimard poésie. És la traducció que ha substituït la de M. Yourcenar.

contemporanis, precedida, cadascuna, d'una breu nota introductiva.⁵⁸ El que es refereix a Kavafis du la data de naixement equivocada i ressalta la notorietat del poema *Los Bárbaros* -de fet, *Περιμένοντας τους βάρβαρους*, *Tot esperant els bàrbars*-, per bé que el poema que presenta l'apunt és *Κερίά*, *Ciris*, en una traducció força inexacta, encotillada i que inventa termes i versos. El 1963, J. Alsina presentà, a la mateixa revista *Bages*, sengles traduccions d'altres 5 poemes, i 4 poemes de G. Seferis, quan aquest ja havia rebut el Nobel, probablement amb la intenció de donar-los a conèixer.⁵⁹ Al cap d'uns quants anys, el 1983, Lluís Calderer signà l'article "Kavafis a Catalunya" a la revista *Faig*, escrit a partir de retalls de premsa que havia anat recollint i de l'estudi que havia elaborat.⁶⁰ Hi destacava el fet que, conegut únicament a Anglaterra, el 1926 K. Kavafis havia rebut l'ordre del Fènix *ex aequo* precisament amb la ballarina catalana Àurea Sarrà,⁶¹ i feia esment de les traduccions incipients que del poeta començava a haver-hi a casa nostra, i que tot seguit presentarem.

L'any 1962 donà nombrosos fruits pel que fa a l'àmbit de les traduccions -sempre fragmentades- de Kavafis a Catalunya per on, precisament, aquest poeta va començar a ser conegut a Espanya. Entre les més interessants de la nostra geografia comptem la de Carles Riba -66 poemes, editats pòstumament perquè ell va morir el 1959-, que molts crítics literaris han comentat i lloat,⁶² tot i que d'altres veuen en la seva versió una veu excessivament uniforme i, sobretot, un monument a la llengua catalana més que no pas una autèntica traducció del grec. N'havia fet una primera versió -en castellà i molt restringida- per a una "antologia de la poesia amatoria" encarregada per l'editor Janés, però en català va treballar en un nombre força més important de poemes. Aquesta traducció sorgí de dues coincidències: el 1957 Gabriel Ferraté havia descobert Kavafis i n'havia fet conèixer alguna traducció anglesa a Riba. També van conèixer la versió de Yourcenar. Ferraté, a més,

⁵⁸ ALSINA, J. (1961) "Cuatro poetas griegos modernos", dins *Bages* (any IX, n. 104, octubre).

⁵⁹ ALSINA, J. (1963) "Cinco poetas griegos modernos", dins *Bages* (any XI, n. 120, febrer) i "Cuatro poemas de Seferis", dins *Bages* (any XI, n. 129-130, nov-desembre).

⁶⁰ CALDERER, Ll. (1983) "Kavafis a Catalunya", dins *Faig, revista literària* (n. 21, desembre, pp. 27-38).

⁶¹ Com ja hem comentat a p.162.

⁶² RIBA, C. (1962) *K.P. Kavafis. Poemes*. Barcelona, Teide. L'obra tenia il·lustracions de Josep Mª Subirachs i nota preliminar de Joan Triadú. Entre les crítiques que el volum rebé destaquen les següents: FERRATER, Gabriel (1962) *Els poemes de Kavafis* Barcelona, Serra d'Or n. 11. FUSTER, Joan (1963) *Carles Riba, Poemes de Kavafis* Barcelona, Poemes 2. PINELL, Jaume (1962) *Poemes de Kavafis* Barcelona, dins *Serra d'Or*, n. 7.

l'encoratjà a traduir-lo; paral·lelament, Ioúlia Iatridis, escriptora grega i traductora que també coneixia el poeta alexandrí, li va enviar un exemplar dels poemes des d'Atenes, a canvi de rebre'n ella mateixa un del teatre d'Unamuno, que li agradava especialment. No podem estar segurs que Riba hagués traduït directament del grec, tot i que sabem que es va posar a estudiar-ne una mica de modern, però el seu rigor intel·lectual probablement l'impulsà a deixar-se ajudar per experts quan ho necessitava. I tenia a favor seu una gran experiència en el grec clàssic i en la seva pròpia poesia.

El 1972, a la revista Serra d'Or, Joan Ferraté publica *Quatre poemes de C. P. Cavafis* precedits d'una nota.⁶³ Els seleccionà entre els anteriors al 1911. El 1973 Eudald Solà dona *Una versió catalana de 30 poemes de K. Kavafis* a "*In memoriam Carles Riba*".⁶⁴ Totes aquestes versions inicials són, encara, molt "clàssiques".

L'any 1975 veu aparèixer els *Vuitanta vuit poemes de Cavafis* en traducció de Joan Ferraté, publicats per Edicions 62,⁶⁵ que aviat es difongueren entre tota la població catalana i no únicament en els ambients intel·lectuals. Bon lector de literatura, Ferraté emprà un mètode que podríem considerar "apropiatu" -i, aquí, fragmentari, en no incloure la totalitat de l'obra-, consistent a realitzar una tria selectiva dels elements capitals del text a traduir, fer-se aquest text seu i donar-lo, potser, en una clau diferent -tot i que respectant el vers- adaptat a les exigències de la nova llengua que el rep. Posteriorment, un cop ja girada la totalitat dels poemes canònics, Ferraté -que havia traduït des del seu exili a Cuba- edità igualment els 13 poemes de l'arxiu del poeta, que a Grècia no havien vist la llum fins el 1968.⁶⁶ Encara a casa nostra, el mateix any E. Solà va publicar a Clàssics Curial, en edició bilingüe, 66 altres poemes que Riba no havia inclòs i que ell havia traduït directament del grec; els acompanyà de notes complementàries molt útils, d'una ressenya bibliogràfica i hi introduí un breu pròleg que tracta, sobretot, del contingut dels poemes. Se'n reservà uns altres, fins a 22, per incloure'ls a la tesi doctoral que

---

⁶³ FERRATÉ, J. (1972) "Quatre poemes de C. P. Cavafis", dins *Revista Serra d'Or*, n. 156 (pp.42 i seg.).

⁶⁴ SOLÀ, E. (1973) "Una versió catalana de 30 poemes de K. Kavafis, dins *In memoriam Carles Riba*. Barcelona, Ariel.

⁶⁵ FERRATÉ, J. (1975) *Vuitanta vuit poemes de Kavafis*. Barcelona, Edic. 62.

⁶⁶ FERRATÉ, J. (1976) *Tretze de l'arxiu Kavafis*. Barcelona, Edicions 62.

preparava. Els traduïts per ell -88- sumats als 66 anteriorment girats per Riba constitueixen la totalitat del *corpus* -154 poemes.⁶⁷

L'any 1978 apareix a La Gaya Ciència *Poesies de Kavafis* de Joan Ferraté, amb els 154 poemes canònics, un nou pròleg i una cronologia,⁶⁸ que més tard augmentà encara -com dèiem més amunt- amb 13 poemes més de l'Arxiu Kavafis, i que sortí a Quaderns Crema (1987). El 1971 Lumen ja li havia publicat *Veinticinco poemas de Cavafis*. És una edició acurada que ofereix els poemes en nítida tipografia, sense cap altra il·lustració que la de les fotografies de Dick Frisell.⁶⁹ Ferraté és l'únic traductor de Kavafis que, tant en català com en castellà, presenta les versions dels poemes sense cap nota aclaridora i sense explicar tampoc els seus criteris traductològics. Així i tot, Luís Alberto de Cuenca va qualificar aquestes versions de "magnífiques". I veritablement restableixen del tot el to del poeta.

Hem de senyalar que els treballs traductius tant de C. Riba com de J. Ferraté van partir, en part i en paral·lel amb algunes versions angleses, dels primers lliuraments que Yourcenar havia fet de la seva versió del poeta d'Alexandria a les revistes literàries *Mesures* i *Fontaine*,⁷⁰ que aquests traductors van poder consultar. Així doncs, el vincle de Kavafis amb Catalunya passa directament per M. Yourcenar, la qual cosa fa interessant la traducció de l'acadèmica en relació a la llengua catalana -n'és font i pont- i alhora dóna testimoni de la receptivitat i del caràcter integrador de la nostra cultura.

Josep Pla cità Kavafis, de qui glosà la figura de *gentleman* anglès. El poeta Joan Margarit dedicà a Kavafis un poema, *Conversa a Alexandria*, com a homenatge, i la influència kavafiana se sent també en el seu *Llum de pluja*. Igualment, observem una certa ironia kavafiana en *La Ciutat*, de Narcís Comadira, i en alguns versos de Jordi Pàmies. Francesc Parcerisas el conegué a través de les versions de Durrell i de Yourcenar. En general, els poetes catalans nascuts en la dècada dels 40 estan molt marcats per la poesia de Kavafis. Entre els anys 1982 i 1985, Josep Piera en *El cingle verd* i *L'estiu grec* parla directament de Kavafis i d'altres poetes

---

⁶⁷ SOLÀ, E. (1975) *Konstantinos Kavafis. Poemes*. Barcelona, Clàssics Curial.

⁶⁸ FERRATÉ, J. (1978) *Poesies de Kavafis*. Barcelona, La Gaya Ciència. Aquesta edició s'enriqueix amb 13 poemes inèdits el 1987 i és publicada a Quaderns Crema.

⁶⁹ FERRATÉ, J. (1971) *Veinticinco poemas de Cavafis*. Barcelona, Lumen.

⁷⁰ Corresponents al 1940 i 1944 respectivament, com ha quedat dit a p. 246 i com veurem a l'apartat sobre la *Présentation Critique*.

neogrecs.⁷¹ Cap als anys 90 es recupera l'aspecte sensualista de Kavafis en un moment en què les relacions d'amor són fugisseres, i aquest poeta es pren com un clàssic. Destaquem com a "herències kavafianes" *Call i Davant de casa*, de Manuel Forcano, així com el seu volum *Llei d'estrangeria*, publicat per Proa el 2008.⁷²

L'any 2006, Josep Mª Solà publica *El somni de Grècia* (pròleg de Lluís Calderer),⁷³ on deixa clar que l'interès de Catalunya per obres de Grècia s'estenia igualment a d'altres textos que els poètics, i esmenta les dues destacables traduccions d'obra de Nikos Kazantzakis, *El Crist de nou crucificat* (1ª edició 1959), feta per Joan Sales a partir de traduccions en altres llengües perquè ell no sabia grec modern per treballar a partir de l'original,⁷⁴ i *Alexis Zorbàs* (1965), de J. Berenguer Amenós.⁷⁵

Pel que fa a l'àmbit de l'estat espanyol, tradicionalment, el seu espai literari ha depès de les versions estrangeres i s'hi ha recolzat. Entre 1960 i 2005, la influència de Kavafis en la poesia i en la traducció és -com a Catalunya- molt evident: poetes i traductors espanyols van saber filtrar el seu mestratge. Moltes versions responien a preocupacions intel·lectuals de caire privat, i la majoria dels traductors procedien dels estudis clàssics, de manera que eren autodidactes en grec modern i l'acarament amb Kavafis va ser, sovint, una mena de "laboratori" de la seva pràctica traductiva. En el període del franquisme i al voltant del 1983, cinquantenari de la mort del poeta, es produeix un salt qualitatiu important en l'àmbit de les traduccions kavafianes: entre noves edicions i reedicions, trobem al voltant de 75 versions, de les quals 54 són en castellà i 21 en català. No s'observa, però, cap influència entre aquestes traduccions d'un i altre àmbit lingüístic, per raons de la separació profunda que hi havia entre les dues cultures: així, mentre que a l'estat espanyol se seguia sobretot el Kavafis anglosaxó, aquí varem partir del de Yourcenar, de les altres traduccions franceses i del de Riba. Singularment, Pedro Bádenas de la Peña també va conèixer la versió de Riba a través de Manuel Fernández Galiano, que la hi oferí. Hem d'afegir que, en els casos en què, per abordar Kavafis, a Espanya s'han seguit les versions franceses, les noves traduccions han empitjorat aquelles.

---

⁷¹ PIERA, Josep (1982) *El cingle verd*. Barcelona, Destino. I --- (1985) *L'estiu grec*. Barcelona, Destino.

⁷² FORCANO, M. (2008) *Llei d'estrangeria*. Barcelona, Proa.

⁷³ SOLÀ, J. M^a (2006) *El somni de Grècia*. Berga, Edicions de l'Albi.

⁷⁴ SALES, J. (1959) *El Crist de nou crucificat*. Barcelona, Club editor.

⁷⁵ BERENGUER AMENÓS, J. (1965) *Alexis Zorbàs*. Barcelona, Ed. Vergara.

També esmentarem que, si bé l'àmbit francès sol ser força conservador pel que fa a les traduccions, Yourcenar no n'era.

Cap al 1957, Luís Cernuda -que havia llegit Yates i Rilke- conegué Kavafis també a través d'algunes traduccions angleses, i l'any 1962 ell mateix escrivia, en un estil molt pròxim al de l'alexandri, *Desolación de la Quimera*.⁷⁶ Kavafis també és llegit pels anomenats *poetas novísimos*,⁷⁷ alguns dels quals el van traduir. La seva influència es percep, igualment, en autors d'estils i tendències ben diferents com J. Gil de Biedma,⁷⁸ Luís Antonio de Villena o R. Irigoyen, als quals va permetre d'adoptar nous tons i nous plantejaments poètics.⁷⁹ El 1973 Jorge Guillén dona una altra mostra de la influència de Kavafis en el seu poema *Los bárbaros, madre, los bárbaros*. I, en el mateix sentit, Francisco Fortuny va donar *Qué será de nosotros si no vienen los bárbaros*, i Luís de Cañigral s'inspirà de *Απ' τις εννιά* per al seu poema *Su lámpara*. Le versió bilingüe del *Kavafis íntegro* de Castillo Didier ens queda molt lluny.⁸⁰

Però la publicació del llegat de Kavafis s'ha anat fent amb un lent degoteig, de manera que no resulta fàcil ni als estudiosos ni als lectors l'accés al poeta real i en la seva totalitat. Les raons de la dosificació han respost a consideracions de caràcter patrimonial, fins i tot comercial, com passa sovint, més que no pas a raons literàries o filològiques. L'anomenada *editio princeps*, la dels 154 poemes que aquí estudiem, ja va ser fruit de la tria dels primers editors en detriment d'altres mostres, per no parlar de les seleccions encara més restringides -traductors o estudiosos que, per als seus treballs, van seleccionar 7, 10, 15 o 25 poemes, fragmentant així una obra que té ple sentit si és considerada en la seva totalitat- amb la qual cosa tot esdevé qüestió d'atzar...

---

⁷⁶ CERNUDA, Luís (1962) *Desolación de la Quimera*. México, Edic. Joaquín Mortiz.

⁷⁷ Una de les característiques d'aquests poetes és el fet que, en les seves obres, combinaven els grans referents de la cultura de masses amb els grans referents de la cultura més elevada i de la poesia clàssica. Escrivien una poesia culta, densa, intimista, de vegades decadent, d'altres deliberadament irracional. Podeu consultar: CASTELLET, J. M^a (1970) *Nueve novísimos*. Barcelona, Barral editores.

⁷⁸ Als seus poemes *Himno a la juventud* i *París, postal del cielo* hi percebem clares reminiscències kavafianes, en el sentit que ens pot parlar del present des de la màscara de la història. Sobretot entre els *Poemas póstumos* (Madrid, 1968), destaquem el text *Ha venido a esa hora*. En general, als seus poemes, l'amor és gairebé sempre una trobada fugaç amb personatges que, com els de Kavafis, semblen haver existit per perdurar en un text.

⁷⁹ Podeu consultar VILLENNA, L. A. (1981) *Huir del invierno*. Madrid, Hiperión, que va ser premi de la Crítica

⁸⁰ CASTILLO DIDIER, Miguel (1991) *Kavafis íntegro*. Santiago de Chile, Ediciones Quid.

D'altra banda, com a defensa d'aquells que han donat a conèixer la part d'obra anomenada oculta o proscriu pel mateix Kavafis, Bádenas de la Peña argumenta que si un autor retoca, corregeix i poleix els seus textos fins al últim moment és perquè, en el fons, té la remota esperança que el seu llegat es conegui algun dia; altrament, el mateix escriptor els destrueix o els fa desaparèixer.⁸¹ I això fa pensar que, si el poeta hagués viscut més temps, probablement ell mateix hauria ampliat la llista de poemes reconeguts i acceptats per a difusió, amb la qual cosa hauríem conegut un Kavafis no tant exigü i encara més variat, ric i potser complex.

Cal destacar que a l'estat espanyol, a partir del 1962, un de cada tres llibres publicats de literatura grega moderna i contemporània en les diferents comunitats és un Kavafis traduït. Elena Vidal y J. Ángel Valente van editar, el 1964, un primer recull que contenia *Veinticinco poemas de Kavafis*, que completaren el 1971.⁸² En la seva selecció van escollir, sobretot, poemes de maduresa, és a dir, posteriors al 1911. Aquest nou volum conté un avant-pròleg amb dos textos de Seferis i d'Auden traduïts al castellà sobre la poesia de Kavafis veritablement interessants; el prefaci de Valente també ho és. Hi sosté que probablement Kavafis ha quedat definitivament incorporat a la tradició poètica anglosaxona. Però sabem que encara no figura a l'*Oxford Book of Verse in English Translation*. Amb total honestedat ens parla de les seves limitacions a l'hora de versionar l'alexandrí:

*Se comprenderá hasta qué punto es inútil medir la insalvable distancia que separa estas versiones de la palabra original del poeta. Queda sólo la esperanza de que, por la virtud misma de esa palabra original, algo quede aun vibrando en ellas.*⁸³

Posteriorment, les traduccions que J. Mª Álvarez ha publicat entre el 1976 i el 2001 han eclipsat, en part, les de Valente i Ferraté.⁸⁴ Álvarez va ser el primer que girà Kavafis al castellà, i la seva traducció va tenir com a conseqüència la moda emergent d'una poesia plena de sensacions hedonistes, de tristesa elegíaca, i que manllevava personatges a la història per fer-ne els seus protagonistes.

---

⁸¹ BÁDENAS DE LA PEÑA, P. (2003) *C. P. Cavafis, poesía completa*. Madrid, Alianza Editorial. (p. 48). Aquesta és una de les obres més completes en torn a Kavafis. Presenta diverses introduccions que corresponen a les diferents reedicions i un apartat de bibliografia exhaustiva sobre traduccions i estudis al voltant de l'obra del poeta.

⁸² VIDAL, E. i VALENTE, J. Á. (1964) *Veinticinco poemas de Cavafis*. Foren editats 300 exemplars numerats a cura de R. León (Editorial Caffarena y León). I (1971) *Poesías de Cavafis*. Edició ampliada. Barcelona, Llibres de Sinera, col·lecció Ocnos.

⁸³ FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, V. (2001) *La Ciudad de las ideas*. Madrid, C.S.I.C. (p. 28).

⁸⁴ ÁLVAREZ, J. M^a (1976) *Constantinos Cavafis. Poesías completas*. Madrid, Hiperión. I (1979) *Constantinos Cavafis. Sesenta y cinco poemas recuperados*. Madrid, Hiperión.

El 1970 el poeta de les Canàries Lázaro Santana publica *Poemas eróticos*, als quals segueixen, el 1971, *50 poemas* adornats amb dibuixos de M. Miralles, i *75 poemas de Cavafis*, publicació que ja pertany al 1975, amb pròleg i notes. És una traducció molt musical, però conté algunes desviacions en relació a l'original, perquè va seguir fidelment la de l'anglès Rae Dalven.⁸⁵ Cap al 1977, tenim una de les edicions d'Aurora Bernárdez, que havia traduït de l'anglès la primera part del *Quartet d'Alexandria* de Lawrence Durrell, *Justine*, i contribuï així a la difusió de Kavafis a l'estat espanyol.⁸⁶

El 1981 Luis de Cañigral publica -en edició parcial de 69 poemes- *Constantinos Cavafis*; traducció que ens sembla excessivament literal però que va precedida d'una interessant introducció on es presenten la vida i l'obra del poeta. L'any següent, Pedro Bádenas de la Peña publica *C. P. Cavafis, Poesía completa* amb introducció i bibliografia molt útils i unes notes explicatives excel·lents; actualitza i amplia aquesta edició el 1985, amb sis altres reedicions fins arribar a la més actual, del 2003. En aquesta darrera indica que ha volgut donar *tot* el Kavafis accessible a principis dels vuitanta i que el volum dels 154 poemes és només la punta visible d'un iceberg ignorat però determinant. Efectivament, les diferents edicions responen a les diferents etapes d'aprofundiment per part de Bádenas en l'hermenèutica de l'autor. Les crítiques que va rebre la recepció de la seva feina són generalment elogioses. En remarquen la fidelitat a l'original, la utilitat de les notes i apreciacions històriques i lèxiques i, sobretot, un castellà agradós i poètic que té autèntic regust kavafià. Nosaltres li faríem l'únic retret: que empra excessius hipèrbats, sovint innecessaris. Carles Miralles la qualificà de correcta, fiable i urgent, en el sentit que, després d'haver passat tants anys en què a l'estat espanyol només comptaven amb les versions angleses i catalanes del poeta -aquestes darreres poc consultades o llegides per raons òbvies, malgrat la seva qualitat fora de dubte- era del tot urgent que se'n publicqués una de bona en castellà. L'única edició trilingüe -grec, català, espanyol- que probablement hi ha al món data del 1984 i conté traducció de C. Riba, d'E. Solà i de R. Irigoyen -poeta ell mateix-, el qual, al cap de deu anys, va publicar la totalitat dels poemes en castellà.⁸⁷ El 1998

---

⁸⁵ SANTANA, L (1970) *Poemas eróticos* Las Palmas, Inventarios Provisionales. I (1971) *50 Poemas*. Madrid, A. Corazón. I encara (1975) *75 Poemas*. Madrid, Visor.

⁸⁶ BERNÁRDEZ, Aurora (1960) *Justine*. Buenos Aires, Editorial Sudamericana. (1977, 4ª edició, publicada a Barcelona per Edhasa).

⁸⁷ IRIGOYEN, R. (1994) *C.P. Cavafis Poemas* Barcelona, Seix Barral.

Miguel Gómez publicà una edició facsímil de la impressió malaguenya del 1964 amb motiu de la celebració, a la Universitat de Màlaga, del col·loqui *C. P. Kavafis: modernidad y canon literario. Poética, traducción, recepción*. I, per concloure aquesta aproximació als textos traduïts a la península, destacarem les nombroses edicions que José Mª Álvarez n'ha publicat entre el 1976 i el 2001, i la traducció de l'obra completa a càrrec d'Antonio Silván, força agosarada.⁸⁸

Gràcies a les traduccions que es van anar publicant de la seva obra, la influència de Kavafis en la poesia espanyola de finals de la dècada dels 70 i principis dels 80 és, com diem, innegable. Es tracta d'una poesia esteticista impregnada de sensualitat i construïda sobre motius com la joventut, el cos, l'estiu, la mar -la Mediterrània, quina sinó?-, la nit sentida com espai d'aventura i de plaer, i l'erotisme. Una poesia del silenci o minimalista perquè l'experiència poètica és, en el fons, inefable. Una poesia intimista, de l'experiència, que retorna a un sentit clàssic i a la tradició com a únic punt de partida vàlid per a noves aportacions. Dos van ser els poetes, de la generació del 27 -Luís Cernuda i Vicente Aleixandre-, els primers "afectats" per l'alexandrí i els seus ambaixadors a la resta de l'estat, alhora que ells mateixos marcaren de manera decisiva les creacions de José Ángel Valente, de Pere Gimferrer i de Jaime Gil de Biedma. D'Aleixandre podem citar la composició *El Poeta* que té ressons kavafians, per bé que és molt més ampul·losa i carregada de detalls.⁸⁹ De Valente, que igualment va rebre una certa influència kavafiana, destaquem els títols *Una inscripció* i *Epitafio*,⁹⁰ que recorden tots els *Epitafis* i *Tombes* kavafians, fins i tot *En el mes d'Athyr*. Actualment, Theocharis Theocharis està realitzant una versió anglesa de Kavafis més moderna i adaptada als temps actuals en un nou recull que incorporarà poemes inacabats, rebutjats etc., i que es preveu que serà publicada el 2009.

---

⁸⁸ L'*Obra poética completa* bilingüe i en traducció de A. Silván data del 1991 i va ser editada a Madrid per La Palma.

⁸⁹ ALEIXANDRE, V. (1988) *Sombra del paraíso*, dins del volum Vicente Aleixandre editat per El País. n.10 (p. 89).

⁹⁰ VALENTE, J. Á. (2000) *A modo de Esperanza / La memoria y los signos*, dins del volum José Ángel Valente editat per El País. n. 14 (pp. 20 i 44 respectivament).

V, 7. Estudis i projecció

Els estudis sobre l'obra de Kavafis van començar a aparèixer des del 1948, sobretot a Grècia, però també a Itàlia, França i Anglaterra. El de Tsirkas, ja citat, que dona relleu a l'aspecte polític de Kavafis va suscitar un autèntic daltabaix entre els lectors i els crítics.⁹¹

Des del punt de vista crític, les traduccions de C. Riba i d'E. Solà són creacions molt reeixides i tots dos van reproduir la literalitat i la precisió dels versos de Kavafis. Ja és destacable el fet que l'edició d'E. Solà del 1975 i la reedició de C. Riba del 1977 siguin les úniques bilingües a casa nostra, la qual cosa facilita l'acarament entre el text original i les versions que ells en van fer. La qualitat del treball s'explica a partir del perfecte coneixement de la llengua grega que aquests dos traductors tenien, perquè tots dos eren hel·lenistes. Riba sempre havia traduït els autors clàssics de manera molt fidel, tant pel que fa al contingut com en la forma, fruit de la seva preocupació per l'ordre de la frase.⁹² Pel que fa a E. Solà, es va formar en grec clàssic, però ben aviat començà a dedicar-se completament a l'estudi del grec modern i de la producció de bon nombre d'escriptors grecs contemporanis -alguns dels quals va traduir-, així com a l'estudi del període bizantí, i va realitzar la seva tesi de doctorat precisament sobre Kavafis.

És evident que, fills d'èpoques diferents, els dos traductors van donar dos productes previsiblement diferents, perquè cada nova generació focalitza l'atenció sobre uns aspectes concrets, d'acord amb els temps que li toca de viure. Així, C. Riba ofería la seva versió parcial dels poemes en ple període de la dictadura -època de forta repressió política i religiosa- i aquest fet, unit al pudor personal, a la prevenció o als prejudicis sobre la mena de passions que Kavafis evocava "davant la imbecilitat maligna que el rodejava", va condicionar fortament la seva elecció a partir dels continguts. De tota la producció sobre temàtica eròtica, en va seleccionar només uns quants exemples exigus d'acord amb les seves preferències, i es dedicà, sobretot, als poemes d'abast històric o a aquells que presentaven personatges mitològics o de l'Antiguitat, que ens va llegar en traduccions catalanes molt cultes. En canvi, E. Solà, fill d'una altra generació una mica més relaxada i format a Grècia, va abordar -juntament amb alguns poemes de contingut socio-històric- el conjunt més sensual de l'obra poètica de Kavafis i va saber transmetre en català -

---

⁹¹ TSIRKAS, Stratis (1971) *Ο Καβάφης και η εποχή του*. Atenes, Kedros. Ja esmentat.

⁹² Les seves dues versions de l'Odissea -del 1919 i 1948 respectivament- són molt acurades.

mitjançant una traducció força fidel i precisa en la forma, en el ritme i en el fons-tota la intensitat de la bellesa física i del plaer dels cossos que el poeta alexandrí va cantar tan meravellosament. La seva mort a Barcelona, esdevinguda el 3 de febrer del 2001, deixà pendent l'aparició d'un altre estudi seu sobre Kavafis, que finalment ha vist la llum.⁹³

Dins de la projecció de Kavafis a casa nostra, també cal esmentar un article de Lluís Calderer (ja citat) al diari *Regió 7* de Manresa, que conté un retrat del poeta, obra de Josep Barés, una breu cronologia i 5 poemes en traducció de C. Riba;⁹⁴ les versions musicals que sobre determinats poemes van fer Lluís Llach (1975 i 1977) i Marina Rossell (1982), aquesta en col·laboració amb Josep Tero; el monument commemoratiu que J. Mª Subirachs llegà a Ciutat de Mallorca el 27 d'abril del 1983 -cinquantenari de la mort del poeta-, que titulà *Jònica* i sota el qual figura el poema homònim en traducció de C. Riba; i la medalla, obra del mateix Subirachs, que encapçalava un article de J. Alsina aparegut al diari *Avui*.⁹⁵ El 2006 va veure la publicació catalana de *Els darrers dies de Konstantinos Kavafis*.⁹⁶

Kavafis també ha influït en el món de la cançó anglòfona: el 1997, el grup “Anythink Australia” va musicar el text del poema *Ο ήλιος του απογεύματος*, *El sol d'havent dinat*, que intitolaren *Afternoon Soon*. I el 2001, Leonard Cohen va donar *Alexandria Living* recreació de *Απολείπειν ο θεός Αντωνίου*, *El Déu abandona Antoni*.

---

⁹³ Ens referim a la publicació K. P. KAVAFIS (2008) *Una simfonia inacabada*. Traducció i notes d'E. Solà. Barcelona, El Cercle de Viena.

⁹⁴ CALDERER, LI. (1983) “La poesia de Kavafis”, dins *Diari Regió 7* (dissabte 8 d'octubre), amb motiu del cinquantenari de la mort del poeta.

⁹⁵ ALSINA, J. (1983) “Kavafis: solitud i poesia”, dins *Avui* (3 de maig).

⁹⁶ FILIPPOS FILIPPOU (2006) *Els darrers dies de Konstantinos Kavafis*. Lleida, Pagès editors.

